

Den kriminelle lavalder

- analyse af lovændringen i 2010 og med særlig perspektivering til den erstatningsretlige lavalder

The minimum age of criminal responsibility

- an analysis of the amendment in 2010 and comparison to children's liability for damages

af ANNE-LOUISE ENSTED STISEN

Specialet omhandler den kriminelle lavalder, som ved lovforslag L164 blev nedsat til 14 år. Specialet undersøger hvilke lovgivningsaktører, der dominerede L164 og hvilke argumenter, der lå bag beslutningen. Ved hjælp af udvalgt teori og empiri analyseres L164, hvorefter det konkluderes, at politikerne var den dominerende lovgivningsaktør. Det konkluderes desuden, at lovgivningen hovedsageligt var præget af de relative, kriminologiske teorier, hvor prævention er straffens hovedformål. Det var dog de politiske argumenter, der var udslagsgivende, og dermed blev eksperterne frataget deres sædvanlig kompetence.

Specialet indeholder desuden en perspektivering til den erstatningsretlige lavalder, idet det undersøges, hvad den erstatningsretlige lavalder er, og hvorfor den er forskellig fra den kriminelle lavalder. Ud fra retspraksis konkluderes det, at den erstatningsretlige lavalder afhænger af en konkret vurdering, men at børn helt ned til 4 år er blevet fundet erstatningsansvarlige. Samtidig konkluderes det, at den erstatningsretlige lavalder hovedsageligt bygger på hensynet til skadelidte og dennes genoprettelse. Hermed synliggøres forskellen til den kriminelle lavalder, da sidstnævnte hovedsageligt bygger på prævention mod fremtidig kriminalitet.

Indholdsfortegnelse

1. Indledning:	2
2. Problemformulering og afgrænsning:	3
3. Metode:	4
4. Opbygning og centrale begreber:	5
4.1 Opbygning:	5
4.2 Centrale begreber:	6
5. Lovgivningsmagten:	6
5.1 Lovgivningsprocessen:	6
5.2 Lovgivningsaktørerne:	7
5.2.1 Folketingets medlemmer og de politiske partier:.....	7
5.2.2 Ekspert grupper:	8
5.2.3 Forvaltningen:	8
5.2.4 Interesseorganisationer:	8

5.2.5 Massemediernes:	9
5.3 Dalberg-Larsens typer af lovgivningsprocesser:	9
6. "Magtens 3 ansigter":	10
7. Kriminalpolitik:	12
7.1 Dalberg-Larsens teori om kriminalpolitik:	12
7.2 Vagn Greves teori om kriminalpolitik:	13
8. Teorier om straf:	14
8.1 De relative teorier:	15
8.1.1 De individualpræventive teorier:	15
8.1.2 De almenpræventive teorier:	18
8.2 De absolutte teorier:	18
8.3 Sammenfatning på teorierne om straf:	19
9. Analyse af L164:	20
9.1 Vagn Greves teori om kriminalpolitik og de kriminologiske teorier om straf:	22
9.2 Dalberg-Larsens 7 lovgivningsprocesser:	29
9.3 "Magtens 3 ansigter":	30
9.4 Dalberg-Larsens teori om kriminalpolitik:	31
9.5 Afsluttende:	32
10. Perspektivering til den erstatningsretlige lavalder:	32
10.1 Det retlige grundlag:	33
10.2 Betingelser for at pålægge erstatningspligt:	33
10.3 Den domstolsskabte erstatningsretlige lavalder:	34
10.4 sammenligning af de 2 lavalder:	35
11. Konklusion:	37
12. Litteraturliste:	37

1. INDLEDNING

I den borgerlige straffelov af 15. april 1930 blev den kriminelle lavalder fastsat til 15 år jf. lovens § 15. Baggrunden var det grundlæggende synspunkt, at børn under 15 år ikke havde den fornødne modenhed til at modtage straf. Anvendelse af strafferetlige sanktioner overfor børn under 15 år, ville derfor være uforsvarligt og man anså de sociale foranstaltninger udenfor strafferetsplejen for tilstrækkelige til at undgå, at børn under 15 år begik kriminelle handlinger.¹

Efter 80 år, hvor straffelovens § 15 ikke var udsat for nogle indholdsmæssige ændringer, blev den under den borgerlige regering i 2010 nedsat til 14 år ved lovforslag L164.

Beslutningen blev stærkt kritiseret, da en ungdomskommission - som regeringen selv havde udpeget - på det væsentligste advarede imod en sådan nedsættelse. Lovændringen medførte stor offentlig debat, og demonstrationer blev arrangeret landet over. På strøget i København kunne man se børn i orange fangdragter spæret inde i bure. Hændingen var arrangeret af Ungdommens Røde Kors for at gøre opmærksom på det uetiske i, at putte 14-årige i fængsel.

¹ Betænkning 1508, s. 642f.

I 2012 kom den nye Socialdemokratiske regering til, og det varede ikke længe, før den kriminelle lavalder igen var sat op til 15 år.

Dette speciale bygger på en generel undren over og interesse i, hvorfor man i 2010 valgte at nedsætte den kriminelle lavalder, og hvad det var for nogle argumenter, der vejede så tungt, at man valgte at sidde eksperternes anbefalinger overhørig. Den kriminelle lavalder er fastsat ved lov, og man har således fra politisk side bestemt, at man som 14årig (i dag 15årig) er gammel nok til at ifalde straf for sine uretmæssige handlinger. I erstatningsansvarslovens § 24 a fremgår det, at børn under 15 kan ifalde erstatningsansvar efter de samme regler som voksne. Dansk rets udgangspunkt er culpa og den nærmere afklaring af, hvornår børn har handlet culpøst og derfor kan blive erstatningsansvarlige, er overlagt til domstolene. Efter retspraksis er børn langt under 15 år blevet pålagt erstatningsansvar for deres skadegørende handlinger. Det kan således undre, at en 13årig dreng, der forsætligt begår hærværk, kan stilles erstatningsretligt til ansvar for denne handling, men at han ikke samtidig kan idømmes et strafferetligt ansvar. Den samme handling strafværdighed er altså forskellig, alt efter om man er i det erstatningsretlige eller strafferetlige univers. Dette er omdrejningspunktet for nærværende speciale, der således forsøger at undersøge, hvorfor den kriminelle lavalder blev nedsat i 2010, og hvorfor der er forskel på den erstatningsretlige og kriminelle lavalder.

2. PROBLEMFORMULERING OG AFGRÆNSNING

Hver enkelt lov er et resultat af en konkret lovgivningsproces. I lovgivningsprocessen kan forskellige lovgivningsaktører deltage og selve beslutningen er baseret på en given kriminalpolitik. Med hjælp fra matematikkens verden, kan ovenstående illustreres med følgende ligning:

$$\text{Lovgivningsaktør} + \text{kriminalpolitik} = \text{lov}$$

Sædvanligvis kan man i løbet af en lovgivningsproces identificere de dominerende lovgivningsaktører, ligesom der danner sig et billede af den politik, der anvendes. Resultatet (dvs. loven) kan altså ofte forudsiges allerede inden vedtagelsen. I denne afhandling er udgangspunktet det omvendte. Resultatet er allerede kendt, idet lovforslag L164 blev vedtaget, hvorefter den kriminelle lavalder blev nedsat til 14 år. Specialet vil derimod undersøge, hvilke lovgivningsaktører, der dominerede processen og hvilken kriminalpolitik, der lå til grund for beslutningen. Dette kan illustreres på følgende måde, hvor lovgivningsaktør og kriminalpolitik som X og Y er de ubekendte faktorer:

$$X + Y = 14 \text{ år}$$

X og Y repræsenterer 2 forskellige sider af lovens baggrund. X repræsenterer den *formelle* side og omhandler hvilke lovgivningsaktører der var dominerede og således *hvordan* loven blev til. Y repræsenterer derimod den *materielle* side af lovgivningsprocessen, nemlig *hvorfor* lovændringen fik det indhold den gjorde.

Dette er udgangspunktet for nærværende speciale og leder os over til følgende problemformulering:

**Hvilke lovgivningsaktører dominerede beslutningen om at nedsætte den kriminelle lavalder og hvilken kriminalret og argumenter lå bag beslutningen?
Hvad er den erstatningsretlige lavalder og hvorfor er de to 2 lavalde forskellige?**

Afhandlingen vil derimod ikke beskrive den kriminelle lavalder i et historisk perspektiv. Af hensyn til specialets omfangsmæssige begrænsning, behandles hensigtsmæssigheden af, hvorvidt den kriminelle lavalder er 14 eller 15 år således heller ikke og det vil ikke blive undersøgt, hvorvidt nedsættelsen reelt havde en effekt på kriminaliteten blandt de 14 årige.

I perspektivering til den erstatningsretlige lavalder vil fokus alene være på erstatning udenfor kontrakt, hvor ansvarsgrundlaget er culpa. Derudover inddrages ansvarslempelserne efter EAL § 24 a, 2. pkt. ikke.

3. METODE

Afhandlingen er bygget op omkring L164² og har derfor karakter af et casestudie. Anvendelsen af casestudiet har den fordel, at der kan foretages en tilbundsgående analyse af en bestemt lovgivning på et bestemt tidsrum. Omvendt har casestudiet den ulempe, at mere generelle faktorer ikke kan fastlægges, idet der hertil kræves en analyse over et større område eller større tidsperspektiv. Denne metodiske tilgang er valgt, da det er en interesse og undren i netop omstændighederne omkring den *konkrete* lovgivningsproces, der har dannet baggrund for afhandlingen.

Specialets metode er således en kvalitativ analyse af L164. Til brug for analysen inddrages teori og empiri.

Den valgte teori består af Dalberg-Larsens teori om lovgivningsaktørerne, herunder navnlig de forskellige typer af lovgivningsprocesser. Derudover inddrages Robert A. Dahl, Peter Bachrach, Morton S. Baratz og Steven Lukes teorier om magt, der traditionelt er blevet samlet i teorien om ”Magtens 3 ansigter”. Disse vil sammen med Dalberg-Larsens teori blive anvendt til at analysere lovgivningsprocessens *formelle* side. Til belysning af den *materielle* del, inddrages Vagn Greve og Dalberg-Larsens teori om kriminalpolitik. De to teorier har begge dansk kriminalret som deres omdrejningspunkt, men derudover er de i indhold meget forskellige. Dalberg-Larsens teori omhandler årsagerne til den danske kriminalpolitik udvikling, mens Vagn Greves teori omhandler kriminalpolitikens indhold. Ifølge Vagn Greve består kriminalpolitikken af en række forskellige elementer, heriblandt kriminologiske elementer. De kriminologiske elementer vil derefter blive nærmere belyst, hvilket vil ske ud fra de alm. kriminologiske teorier om, hvorfor vi straffer.

Fælles for de nævnte teorier er, at de supplerer hinanden med hensyn til at udpege de faktorer, der har været bestemmende for vedtagelsen af L164, både i forhold til den *formelle* side og den *materielle* side. Specialets inddragelse af en flerhed af teoretiske vinkler er således et forsøg på, at fremme muligheden for en så fyldestgørende besvarelse af speciales problemformulering som muligt.

I afsnittet omkring den erstatningsretlige lavalder, vil Jerome Frank’s teori om ”dømmernes stimuli” kort blive inddraget.

² L164 blev vedtaget og fik efterfølgende titlen lov nr. 711 af 25. Juni 2010. Af fremstillingsmæssige årsager anvendes ”L164” i specialet om både lovforslaget og den vedtagne lov.

Dette udgør således den teoretiske ramme, som vil danne udgangspunkt for den kvalitative analyse, hvorved gyldigheden af teoriernes hypoteser afprøves.

Som empiri anvendes Ungdomskommissionens betænkning samt folketingets behandling af lovforslaget. Sidstnævnte udgør det fremsatte lovforslag, justitsministerens fremsættelsestale, de 3 behandlinger i Folketinget, Retsudvalgets betænkning og endelig den vedtagne lov. Forud for vedtagelsen, blev lovforslaget sendt til høring hos en lang række myndigheder og organisationer. Disse høringssvar vil ligeledes blive inddraget i analysen, i det omfang de findes relevante. Denne empiri er altså genstand for selve analysen. Lovforslaget – og den efterfølgende vedtagelse heraf – medførte stor offentlig opmærksomhed og der er derfor skrevet utallige artikler om lovændringen. I mange af artiklerne er der interviews med politikerne, ligesom nogle politikere også selv har skrevet artikler, hvori de redegør for deres holdning. Endelig kan der på nettet findes en række TV-klip, hvor politikerne udtrykker deres synspunkter. Et dybere studie af disse artikler og TV-klip kunne være interessant, men af hensyn til afhandlingens begrænsede omfang, er alene de udtalelser, der er fremkommet i folketingssalen inddraget som empiri i analysen. Fordelen ved denne afgræsning er, at empirien er overskuelig og håndterbar. Til gengæld er der risiko for at empirien er upålidelig, idet politikernes udtalelser kan være usande. Man skal således være opmærksom på, at politikerne måske ser en fordel i, at deres reelle motiver ikke kommer frem i folketingssalen.

I den kvalitative analyse hentes tillige inspiration i den retssociologiske metode i form af den genetiske retssociologi. Retssociologien beskæftiger sig med forholdet mellem retsreglerne og det omgivende samfund. Ud fra en samfundsanalyse forsøger retssociologien at fastlægge hvilke faktorer i samfundet af politisk, social, økonomisk eller ideologisk art, der har ført til dannelse af nye retsregler, ændringer eller bevarelse af de eksisterende. Det er denne del af retssociologien, hvor fokus er på, hvordan samfundet påvirker retten, der kaldes genetisk retssociologi. Heroverfor står den operationelle retssociologi, der beskæftiger sig med, hvordan retten påvirker samfundet. I denne del af retssociologien undersøges hvilke virkninger retten har på det omgivende samfund og hvorfor retten har netop den virkning (eller manglende virkning) på samfundet, som den har. Udgangspunktet vil her ofte være en analyse af, om retten har fået de tilsigtede virkninger eller ej.³

Endelig vil der i specialet blive foretaget en perspektivering til den erstatningsretlige lavalder vha. den komparative metode. I den forbindelse, vil den sædvanlige retsdogmatiske metode tillige blive anvendt, idet det ud fra retspraksis undersøges, hvad den erstatningsretlige lavalder er.

4. OPBYGNING OG CENTRALE BEGREBER

4.1 Opbygning:

Nedenfor i afsnit 5 beskrives lovgivningsmagten. Afsnittet tager udgangspunkt i en generel beskrivelse af lovgivningsprocessen og de forskellige lovgivningsaktører, hvorefter Dalberg-Larsens teori om de forskellige typer af lovgivningsprocesser præsenteres. Dernæst følger i afsnit 6 en teoretisk præsentation af teorierne om ”Magtens 3 ansigter”. Det i afsnit 5 og 6 anførte, vil senere indgå i analysen af lovgivningsprocessens *formelle* side, dvs. analysen af hvilke lovgivningsaktører der var dominerede og således *hvordan* loven blev til. I afsnit 7 præsenteres Dalberg-Larsens og Vagn Greves teorier om kriminalpolitik og i afsnit 8 følger en gennemgang af de kriminologiske teorier om, hvorfor vi straffer. Det i afsnit 7 og 8 anførte vil således senere danne baggrund for analysen af lov-

³ Dalberg-Larsen 2005, s. 45ff.

givningsprocessens *materielle* side, der navnlig vedr. *hvorfor* lovændringen fik det indhold den gjorde. I afsnit 9 følger selve analysen af L164, der foretages med udgangspunkt i den præsenterede teori og empiri, hvorved der skabes sammenhæng mellem teori og praksis. Endelig følger perspektivering til den erstatningsretlige lavalder i afsnit 10. Afsnittet indledes med nogle generelle betingelser for pålæggelse af erstatningsansvar. Dernæst analyseres retspraksis for at fastlægge indholdet af den erstatningsretlige lavalder. Afsnittet afsluttes med en sammenligning af de 2 lavalde, hvorefter specialets endelige konklusion følger i afsnit 11.

4.2 Centrale begreber:

Begreberne ”ret” og ”kriminalpolitik” er af central betydning for nærværende afhandling, og vil derfor i det følgende blive defineret.

Ved ”ret” forstås i nærværende afhandling et system af regler med almen gyldighed, der håndhæves af retsvæsenet. Retsreglerne udspringer af forskellige retskilder og kan på den baggrund opdeles i 4 hovedgrupper: lovgivning og andre generelle regler (anordninger, bekendtgørelser og cirkulærer), retspraksis, sædvaner og forholdets natur. Denne positive afgrænsning kan suppleres med en negativ, idet de sociale normer ikke er omfattet af begrebet. Der er således tale om en sædvanlig juridisk definition af begrebet ”ret”.⁴

Begrebet ”kriminalpolitik” dækker, som ordet antyder, over politik på det kriminalretlige område og er således en del af den almindelige retspolitik. Samfundets kriminalitetsmønster påvirkes af en lang række faktorer, herunder bl.a. økonomien, kulturen, uddannelsessystemet, og velfærdssystemet. Næsten alle former for politiske områder, kan således siges at indeholde kriminalpolitiske elementer. I denne afhandling anvendes begrebet ”kriminalpolitik” dog i en mere snæver betydning og henviser alene til de politiske diskussioner og tiltag, som direkte vedrører strafferetten. Efter denne begrebsdefinition, er der således tale om kriminalpolitik, når en politiker stiller forslag om fx ændring af strafferammen for vold, ligesom de efterfølgende diskussioner i og udenfor folketingsalen også er en del af kriminalpolitikken. Hermed adskilles definition fra den, man anvendte for år tilbage, hvor ”kriminalpolitik” betød læren om de strafferetlige reaktioner.⁵

Når begrebet ”politik” nævnes i nærværende afhandling, henviser det i øvrigt kun til kriminalpolitikken, selvom meget af det anførte tillige gælder indenfor andre politiske områder.

5. LOVGIVNINGSMAGTEN

For at forstå baggrunden for nye retsregler, er kendskab til lovgivningsmagten central.⁶ Det er derfor nødvendigt med følgende (korte) gennemgang af lovgivningsmagten. Nedenfor i afsnit 5.1 gennemgås den danske lovgivningsproces, hvorefter de væsentligste lovgivningsaktører i dansk ret præsenteres i afsnit 5.2. Endelig præsenteres Dalberg-Larsens teori om de forskellige typer af lovgivningsprocesser i afsnit 5.3.

5.1 Lovgivningsprocessen:

Et lovforslag eller ændringsforslag til en eksisterende lov, kan fremsættes af Folketingets medlemmer og ministrene. Inspirationen hertil hentes ofte udenfor Christiansborg, fx fra interesseorganisationer, men også medier og almindelige borgere kan inspirere til nye lovforslag. Regeringen har

⁴ Evald 2007, s. 18

⁵ Kyvsgaard 2006, s. 9f.

⁶ Dalberg-Larsen 2005, s. 119

desuden mulighed for at nedsætte en lovforberedende kommission, hvor et hold eksperter analyserer retstilstanden og derefter kommer med deres anbefalinger. Ungdomskommissionen er et eksempel herpå. Som en del af det lovforberedende arbejde, sendes lovforslag ofte i høring ved relevante myndigheder og organisationer. De har herefter mulighed for at fremsætte deres kommentarer i et høringssvar, som efterfølgende indgår i den videre lovgivningsproces i Folketinget.

Inden et lovforslag kan vedtages, skal det igennem 3 behandlinger i Folketinget. Denne procedure er fastlagt i grundloven og skal sikre grundighed i lovgivningsarbejdet for derved at undgå forhastede og ugenomtænkte love.⁷

Under Folketingets 1. behandling, fremsætter de forskellige folketingsgrupper deres holdning til lovforslaget. Er lovforslaget fremsat af regeringen, kan der stilles spørgsmål til ministeren. Derefter henvises lovforslaget til udvalgsbehandling. Ved regeringsforslag kan ministeren nu kaldes i samråd, og der kan stilles spørgsmål til ministeren til skriftlig besvarelse. Udvalget har også mulighed for at oprette en høring, hvor et hold eksperter indkaldes og besvarer udvalgsmedlemmernes spørgsmål. Endelig kan interesseorganisationer fremføre deres synspunkter for udvalget i de såkaldte deputationer. Det samlede udvalgsarbejde munder ud i en betænkning over lovforslaget samt eventuelle ændringsforslag. På baggrund af udvalgets betænkning går lovforslaget videre til 2. behandling i Folketinget. Efter at eventuelle ændringsforslag har været til afstemning, debatteres lovforslaget på ny i Folketingssalen. Lovforslaget går herefter direkte videre til 3. Behandling, medmindre en ordfører fremsætter ønske om fornyet udvalgsbehandling. Et sådant ønske skyldes ofte fremkomsten af nye oplysninger eller nye ændringsforslag, og den fornyede udvalgsbehandling munder ud i en tillægsbetænkning.

Under forslagens 3. behandling stemmes der først om eventuelle ændringsforslag, hvorefter lovforslaget i dets helhed kommer til afstemning. Jf. grundlovens § 50 er afstemningen kun gyldig, såfremt halvdelen af Folketingets medlemmer deltager. Afstemningen foregår ved almindeligt simpelt flertal. Opnås der flertal for forslaget, er det vedtaget, hvorfor det underskrives af dronningen og pågældende minister og kundgøres i Lovtidende.⁸

5.2 Lovgivningsaktørerne:

Der er en række forskellige aktørgrupper, der kan påvirke lovgivningsprocessen, og de forskellige lovgivningsaktører skal derfor kort præsenteres.

5.2.1 Folketingets medlemmer og de politiske partier:

Vi har i Danmark et repræsentativt demokrati, hvor enkeltpersoner vælges til at repræsentere befolkningens vilje i Folketinget. Det er Folketinget, der vedtager de danske love og Folketingets medlemmer udgør derfor lovgivningsprocessens vigtigste aktørgruppe. Grundloven forudsætter, at folketingsmedlemmerne vælges på baggrund af deres personlige kvalifikationer⁹ og nævner således ikke de politiske partier. Indordning i forskellige partier efter politisk overbevisning er dog en fastetableret ordning i dansk politik og løsgængeri hører til undtagelsen. Partiernes øverste myndighed fastsætter partiets holdninger, som udfærdiges i et partiprogram. Efter grundloven er folketingsmedlemmerne kun bundet af deres egen overbevisning¹⁰ og kan således frit afgive tilkendegivelser i strid med pågældendes partis politik. Ofte vil folketingsmedlemmerne dog føle en vis loyalitet overfor partiet og dets holdninger. Partiernes hovedopgave er deltagelse i det lovforberedende arbejde og ikke mindst selve beslutningsprocessen. Partierne kan også selv fremsætte lovforslag, man da det

⁷ http://www.ft.dk/Demokrati/Folketinget/Fra_ide_til_lov.aspx

⁸ http://www.ft.dk/Folketinget/Arbejde_og_opgaver/Lovgivning.aspx

⁹ Jf. GRL § 30, stk. 1

¹⁰ Jf. GRL § 56

er en tidskrævende proces, fremsætter oppositionspartierne ofte et beslutningsforslag i stedet. Et beslutningsforslag er en opfordring til regeringen om at ændre lovgivningen indenfor et bestemt område og kræves således ikke samme deltaljerede form som et lovforslag.

5.2.2 Ekspert grupper:

En række forskellige ekspertgrupper kan ligeledes påvirke lovgivningsprocessen og skal således beskrives i det følgende.

I slutningen af det 19. århundrede havde *juristerne* en afgørende rolle indenfor dansk politik. Udover at mange af folketingsmedlemmerne og ministrene var juridisk uddannet, havde juristerne også en stor rolle som rådgivende eksperter i det lovforberedende arbejde.¹¹ Juristernes forslag og argumenter blev ofte accepteret af det politiske flertal, og dansk lovgivning var således hovedsageligt udformet på baggrund af juridiske synspunkter. I starten af det 20. århundrede ændrede denne tendens sig, og de folkevalgte jurister tabte terræn til andre samfundsvidenskabelige kandidater, specielt *politologer* og *økonomer*. Andre ekspertgrupper fik også mere indflydelse og indenfor kriminalretten, var det især *læger*, der blev inddraget som eksperter i det lovforberedende arbejde. Især ved lovgivning rettet mod unge og psykisk afvigende kriminelle, fik lægerne en betydelig rolle. Lægestanden mistede dog sin status i 1960'erne, da det blev påvist, at der manglende dokumentation for, at den lægelige behandling nedsatte risikoen for recidiv. Samtidig påpegede kriminologerne, at langvarig fængselsophold i højere grad "kriminaliserede" end resocialiserede de indsatte. På den baggrund opstod et nyt ønske om at reducere antallet af frihedsstraffe. Af økonomerne blev dette også anbefalet, da det ville medføre en stor reduktion i de offentlige udgifter til fængselsvæsenet, som herefter blev brugt på præventive tiltag.¹² Indenfor særligt straffelovgivningen og retsplejen, bliver juristerne dog stadig i et vist omfang inddraget som eksperter. Fx består straffelovrådet og retsplejerådet, som er to permanente ekspertkommissioner, hovedsageligt af jurister.

5.2.3 Forvaltningen:

Den offentlige forvaltning bør også nævnes som en aktørgruppe, der kan påvirke lovgivningsprocessen. Som udøvende magt ligger forvaltningen inde med en lang række oplysninger, der er relevante i forbindelse med udarbejdelsen af ny lovgivning og ofte tages initiativet til ny lovgivning af forvaltningen.

Den offentlige forvaltning er opdelt i centralforvaltningen, den kommunale forvaltning og den regionale forvaltning. Det er her navnlig centralforvaltningen, der har mulighed for at påvirke lovgivningsprocessen, hvorimod de enkelte kommuners indflydelse på lovgivningen er minimal. På den baggrund har kommunerne sluttet sig sammen i Kommunernes Landsforening, som er en privat organisation, der varetager kommunernes fælles interesser. Interesseorganisationer er også en væsentlig aktørgruppe og deres indflydelse på lovgivningsprocessen, gennemgås i det følgende.¹³

5.2.4 Interesseorganisationer:

En interesseorganisation er en organisation, der varetager medlemmernes fælles interesse.

Den fælles interesse kan være bygget op om forskellige formål fx økonomiske, erhvervsbaserede og ideelle interesser og organisationerne kan være lokale, nationale og internationale. Interesseorganisationerne er opstået på baggrund af, at man som enkeltperson har ringe mulighed for at påvirke lovgivningsprocessen, hvorimod der i dansk politik er en lang tradition for, at inddrage de berørte interesseorganisationer i beslutningsprocessen. Som tidligere nævnt, kan et lovforslag sendes i hø-

¹¹ Dalberg-Larsen 2005, s. 123

¹² Dalberg-Larsen 2005, s. 224f.

¹³ Dalberg-Larsen 2005, s. 123f.

ring, ligesom interesseorganisationerne kan rette direkte henvendelse til politikerne og møde op til deputation.¹⁴

5.2.5 Massemedierne:

Massemedierne bør også nævnes som aktør indenfor lovgivningsprocessen. Deres rolle er ikke som aktiv deltager i selve lovgivningsprocessen, men medierne har i dag stor indflydelse på, hvilke emner der kommer på den politiske dagsorden og efterfølgende lovgives om. Hvis medierne lægger op til en bestemt politisk debat, er politikerne nærmest forpligtet til at deltage i den. Omvendt er politikerne også afhængige af medierne, da det er igennem medierne, at politikerne får deres budskab ud til borgerne.¹⁵

Samtidig har medierne fundet ud af, at kriminelle historier sælger, og medierne præges dagligt af reportager med udpensling af kriminelle begivenheder. Folks tiltrækkes af voldsomme historier, der rækker udover det sædvanlige, og på den måde har medierne mulighed for at skabe debat blandt befolkningen og hos politikerne. Denne tendens har ofte resulteret i de såkaldte "moralske panikker" i samfundet, hvor mediernes beskrivelse af usædvanlige enkelthistorier i samfundet munder ud i ny lovgivning. De "moralske panikker" bliver nærmere behandlet nedenfor i afsnit 7.1. i forbindelse med Dalberg-Larsens teori om kriminalpolitik.

5.3 Dalberg-Larsens typer af lovgivningsprocesser:

Dalberg-Larsen har opstillet 7 forskellige lovgivningsprocesser, som han anser for særligt hyppige i dansk politik. Han understreger dog, at de 7 lovgivningsprocesser ikke udgør en udtømmende opregning, og at grænserne imellem de 7 er flydende. Dalberg-Larsens lovgivningsprocesser vil senere blive inddraget i analysen af den kriminelle lavalder.

Den første af Dalberg-Larsens lovgivningsprocesser er lovgivningsprocessen hvor *juristerne dominerer*. Disse love er ifølge Dalberg-Larsen kendetegnet ved, at være velforberedte og gennemtænkte og bygger primært på juridiske overvejelser. Der er i lovens formulering lagt stor vægt på harmoni med øvrig lovgivning og retsprincipper i øvrigt. Lovene er desuden præcist formuleret, så resultatet kan forudberegnes, når juristerne senere skal anvende dem ved domstolene. Til gengæld har de ofte den mangel, at lovenes ordlyd er svært forståelige for menigmand, ligesom lovens generelle funktioner i samfundet ikke har været i fokus ved udarbejdelsen. Denne mangel skyldes ifølge Dalberg-Larsen, at lovene er udarbejdet af samme persongruppe (jurister), som senere skal anvende reglerne (advokater, dommere), og reglerne har derfor ikke fået det nødvendige input fra det omgivende samfund.

Samme mangel gør sig gældende i Dalberg-Larsens anden lovgivningsproces. Her er det *forvaltningen, der har taget initiativet* til den nye lovgivning og dette sker oftest på baggrund af et ønske om en mere rationel lovgivning, der kan lette forvaltningens daglige arbejde. Da reglerne både er udarbejdet og efterfølgende skal anvendes af forvaltningen, er de ofte domineret af forvaltningssynspunkter og mangler input fra det omgivende samfund.

Dalberg-Larsens tredje lovgivningsproces er den, hvor *politikerne har et stærkt ønske om hurtigt at gennemføre nye regler*, ofte i form af lovgivningspakker, hvor lovgivningen ændres på en række områder samtidig. Ministeriets jurister må her ofte arbejde under et stort tidspres. I lovforberedelse

¹⁴ http://www.ft.dk/Folketinget/udvalg_delegationer_kommissioner/Kontakter.aspx

¹⁵ Thomsen 2010, s. 152ff.

sesfasen er der fokus på at opfylde politikernes ønske, og der er sjældent tid til at inddrage ekspertbistand.

Den fjerde lovgivningsproces er kendetegnet ved, at der *udover politikere og repræsentanter fra forvaltningen, inddrages repræsentanter fra interesseorganisationerne i beslutningsprocessen*. I denne beslutningsproces er fokus ikke rettet mod at opnå en effektiv regulering med derimod at opnå et kompromis, som alle parter kan acceptere.

Specielt i begyndelsen af 80'erne oplevede vi i Danmark en ny lovgivningsproces, hvor regeringen gennem *kampagner* som fx "afregulering", "afbureaukratisering" og "modernisering" fremsatte en lang række lovforslag samtidig. I denne nærmest revolutionerende metode, som er Dalberg-Larsens femte lovgivningsproces, gøres der på én gang op med den eksisterende retstilstand indenfor et helt retsområde. Lovforslagene er her ofte velforberedte og gennemtænkte, men pga. lovforslagenes omfang og antal, mister folketingsmedlemmerne overblikket. Konsekvensen af dette er, at Folketinget kun koncentrerer sig om de lovforslag der er åbenlyst kritisable, mens en lang række andre lovforslag bliver vedtaget uden egentlig debat.

Ifølge Dalberg-Larsen er der i de seneste år sket en stigning af antallet af *lovforslag der forberedes udelukkende af interne ministerielle udvalg* uden deltagelse af repræsentanter for de berørte interesser. Disse lovforslag udgør Dalberg-Larsens sjette lovgivningsproces.

Denne fremgangsmåde giver ifølge Dalberg-Larsen en mere åben debat i folketinget, idet man ikke er låst fast af aftaler med repræsentanter fra de berørte interesser. Under Folketingets behandling bliver omdrejningspunktet det forarbejde og de undersøgelser, som de ministerielle udvalg har bygget lovforslaget på. Ifølge Dalberg-Larsen, har de ministerielle udvalg ofte et økonomisk fokus i deres lovforberejdede arbejde, hvor besparelseshensyn bliver afgørende. Dette har den konsekvens, at øvrige værdier og hensyn, som normalt præger det pågældende retsområde, glemmes i Folketingets debat af lovforslaget.

Endelig nævner Dalberg-Larsen som den syvende lovgivningsproces de *lovforslag, der bliver vedtaget i forbindelse med de politiske forhandlinger op til de årlige finanslovsforlig*.

Disse forhandlinger foregår bag lukkede døre, og forhandlingsparterne er ofte underlagt et stort tidspres. Konsekvensen af denne fremgangsmåde er, at der ikke er nogen åben politisk debat, før der skal foretages afstemning, og resultatet er ofte dårligt gennemtænkte love, der mangler harmoni med øvrig gældende ret.

Afsluttende konkluderer Dalberg-Larsen, at den enkelte borgers mulighed for at påvirke lovgivningsprocessen og dens indhold er meget lille. Borgernes væsentligste indflydelse udøves som vælgere, og derefter må man blot håbe på, at folketingsmedlemmerne lever op til det, de er valgt på. Alternativt må man som borger organisere sig, da flere stemmer - som bekendt - høres tydeligere end én.¹⁶

6. "MAGTENS 3 ANSIGTER"

I afsnit 5 er der redegjort for hvilke aktører, der deltager i den danske lovgivningsproces. Alle disse aktører besidder en magt, og nærværende afsnit vil derfor indeholde en teoretisk udredning om be-

¹⁶ Dalberg-Larsen 2005, s. 124ff.

grebet magt. Til dette anvendes Robert A. Dahl, Peter Bachrach, Morton S. Baratz og Steven Lukes teorier om magt, der traditionelt er blevet samlet i en teori om ”Magtens 3 ansigter”.

En række teoretikere har i tidens løb forsøgt at definere begrebet ”magt”. Nyeres tids debat om magtbegrebet blev startet af den amerikanske professor i politologi *Robert A. Dahl*. Han formulerede i midten af 1950’erne sin definition på magt på følgende måde: ” *A har magt over B i det omfang, at A kan få B til at gøre noget, som B ellers ikke ville have gjort* ”¹⁷¹⁸.

Med denne enkle definition mente Dahl altså, at der foreligger magt, når man har evnen til rent faktisk at kunne påvirke andre. Ifølge Dahl kan den offentlige politik påvirkes af mange forskellige grupper i samfundet og magtrelationerne er i høj grad gensidige. Mens Folketinget på en lang række områder bestemmer over borgerne og derved har magten, er det derimod borgerne, der har magten over politikerne på valgdagen. I et demokratisk samfund vil de fleste derfor have en eller anden form for magt, hvorimod mange vil have en følelse af magtesløshed i et totalitært styre.

Dahl opfandt desuden en meget enkel fremgangsmåde til at vurdere, hvem der er mest magtfuld. Ifølge metoden, som han kaldte *beslutningsmetoden*, er det den aktør, der får sin vilje igennem, der er mest magtfuld. Som eksempel kan nævnes strukturreformens tilblivelse i 2002-2005, hvor regeringen ønskede at afskaffe amtsstrukturen. Til trods for at Amtsrådsforeningen var stærkt imod denne strukturændring, endte regerings forslag med at blive vedtaget og amterne blev afskaffet. Ud fra Dahls beslutningsmetode, var det her regeringen der vandt, og derfor regeringen der havde magten.

Ved at sammenligne hvor mange forslag de enkelte beslutningsaktører får gennemført, kan det konstateres, hvem af aktørerne, der er mest magtfuld. Ifølge Dahl udspiller den moderne politiske beslutningsproces sig alene på den formelle politiske arena og denne åbenhed er en grundlæggende forudsætning for hans teori.

Dahls definition blev mødt med megen kritik men gav også anledning til en videreudvikling af magtperspektivet. Blandt kritikerne var teoretikerne *Peter Bachrach* og *Morton S. Baratz*, der i modsætning til Dahl mente, at den politiske beslutningsproces ikke alene udspillede sig på den formelle politiske arena, men at den også var præget af skjulte dagsordener skjult for den almindelige befolkning. Dahl belyser i sin teori visse former for magt, men han har ikke taget højde for alle de situationer, hvor magten foregår skjult.

I forlængelse heraf præsenterede Bachrach og Baratz det nye begreb ”*non-decision making*”, som dækker over de tilfælde, hvor en aktør afstår fra at fremsætte et forslag eller gøre sin mening gældende, fordi han ved, at det ikke vil være vellidt af andre beslutningsaktører. Som eksempel herpå kan nævnes indvandrepolitikken i 1990’erne under den Socialdemokratiske regering. Til trods for, at flere opinionsmålinger viste, at Socialdemokratiets kernevælgere ønskede en strammere indvandrerpolitik, kom dette emne ikke på partiets dagsorden. Ud fra Bachrach og Baratz teori, kan dette være udtryk for en skjult magtudøvelse, idet Det Radikale Venstre, som var regeringspartner, var stærkt imod en stramning i indvandrerpolitikken. Socialdemokratiet var afhængig af støtte fra De Radikale Venstre for at bevare regeringsmagten og derfor afholdt Socialdemokratiet sig bevidst fra dette område for at undgå konflikt. De Radikale Venstre havde således her en skjult magt, som ikke ville blive konstateret, hvis man alene anvendte Dahls beslutningsmetode. Ifølge Bachrach og Baratz foregår en stor del af den politiske beslutningsproces således udenfor den officielle arena og politisk magt er ikke kun magt til at få gennemført forslag men også magten til *ikke* at få gennem-

¹⁷ Dahl 1957, s. 203

¹⁸ Christiansen 2003, s. 9

ført bestemte forslag. Ifølge Bachrach og Baratz er både magtudøverne og de beslutningsaktører der udsættes for magt bevidste om denne skjulte magtudøvelse.

En ekstra dimension til magtbegrebet blev tilføjet af sociologen Steven Lukes. Ifølge Lukes kan magtudøvelsen udover at være synlig (jf. Dahl) og skjult (jf. Bachrach og Baratz) også være uerkendt. Med det mente Lukes, at beslutningsaktører via manipulation kan påvirke de andre beslutningsaktører uden at de, der bliver manipuleret med, er bevidste om det. Med en videreudvikling af Dahls magtdefinition kan dette udtrykkes således: ” *A har magt over B i det omfang, at A - uden at B ved det - kan få B til at gøre noget, som B ellers ikke ville have gjort.* ” Den manipulerende part er dette bevidst og gør det udelukkende for at pleje sine egne interesser. Den uerkendte magtudøvelse i Lukes forstand, forekommer i alle samfund. I et demokratisk samfund er det ikke usædvanligt, at politikkerne op til et valg manipulerer med vælgerne ved at afgive falske valgløfter, og politikkerne bliver ofte beskyldt, for at afgive usande eller upræcise oplysninger til borgerne.

De ovenstående 3 teorier eller perspektiver på begrebet magt er senere blevet omtalt som teorierne om ”Magtens 3 ansigter”. Teorierne udelukker således ikke hinanden, men udgør samlet en teoretisk definition på de magtformer, der eksisterer i et moderne samfund.¹⁹

7. KRIMINALPOLITIK

I dette afsnit præsenteres Vagn Greve og Dalberg-Larsens teorier om kriminalpolitik. Disse teorier vil sammen med de i afsnit 8 anførte, danne baggrund for den *materielle* del af analysen af L164.

7.1 Dalberg-Larsens teori om kriminalpolitik:

Som tidligere beskrevet i afsnit 4.2.2., har eksperterne ikke længere samme indflydelse på den danske lovgivningsproces som tidligere. Dette gælder også indenfor kriminalpolitikken. Ifølge Dalberg-Larsen har kriminalpolitikken i de seneste 30 år undergået en stor ændring, hvor ekspertviden i form af navnlig juridiske synspunkter og lægelig ekspertise er afløst af taktiske overvejelser om stemmehøstning og politisk profilering gennem medierne. Dalberg-Larsen peger på en række årsager til denne udvikling og nævner for det første de politiske ideologier, som ikke længere har samme betydning i samfundet. Dette er populært kaldet ideologien om, at ”ideologierne-er-døde” og henviser til den udvikling der er sket, hvorefter vælgerne ikke længere er loyale mod et bestemt parti, men stemmer på baggrund af enkeltsager, dvs. efter de tematikker, der dominerer den aktuelle, politiske debat. Når politikkerne ikke bliver valgt på baggrund af deres ideologiske standpunkt, er det altså afgørende for politikkerne, at de formår at profilere sig igennem enkeltsager med bred folkelig interesse. Her er medierne et vigtigt værktøj, idet de i forsøget på at lave en debatskabende forside, glædeligt fremhæver enkeltepisoder med tragiske udfald. Ved at fokusere på disse enkelt-episoder forvrænges virkelighedsbilledet, og den offentlige debat samler sig om disse enkelt-episoder.²⁰ Fænomenet, som populært kaldes ”moralsk panik”, sammenlignes af Flemming Balvig med tidligere tiders heksejagter. Ifølge Balvig, skal en række kriterier være opfyldt, før noget kan betegnes som værende en ”moralsk panik”. Der skal for det første være tale om en forøget opmærksomhed. Opmærksomhedens genstand kan være en enkeltstående episode eller flere lige artede episoder, ligesom det også kan være en gruppe af personer. Den øgede opmærksomhed skal komme til udtryk gennem mediernes interesse, men også blandt befolkningen generelt. Derudover skal der i

¹⁹ Thomsen 2010, s. 71ff.

²⁰ Dalberg-Larsen 2005, s. 226f.

befolkningen være en forøget fjendtlighed mod bestemte grupper eller holdninger, som opdeler befolkningens billede af samfundet i "os" og "dem" eller "de gode" og "de onde". Der skal i befolkningen være bred opbakning til denne holdning og en enighed om, at stå sammen overfor en holdning eller en mindre gruppe af personer. Den opmærksomhed der rettes mod fænomenet, skal være uproportionel i forhold til den forårsagede skade og opmærksomheden skal synes overdrevet i forhold til den opmærksomhed, andre skadelige fænomener får. Endelig skal den "moralske panik" være forbigående og må altså ikke forblive som en stationær tilstand. Som eksempel på en "moralsk panik" henviser Balvig til efteråret i 1996, hvor voldelige og narkosælgende rockere, stod øverst på den politiske dagsorden. På den Socialdemokratiske kongres i august og i Folketingets åbningstale i oktober var dette emne i fokus, hvorefter det kulminerede ved nytårstalerne, hvor både statsministeren og dronningen havde rockerkriminaliteten som det helt store omdrejningspunkt. Flere eksperter udtalte dog, at den almindelige dansker ikke havde større risiko for at blive udsat for vold. Dette blev underbygget af en EU-undersøgelse fra foråret 1996 der viste, at danskerne var det folkefærd i EU, der mindst frygtede vold, ligesom flere danske undersøgelser viste, at kriminalitetsangsten i Danmark ikke var stigende. På trods heraf, blev den nye rocker-lov og den nye pusher-lov vedtaget og Danmark fik en ny justitsminister, der med det samme proklamerede sit ønske om strengere straffe.²¹ Eksemplet illustrerer den måde, hvorpå politikerne kan profilere sig igennem en "moralsk panik". I dette tilfælde var panikken skabt af politikerne selv. Oftest er det dog medierne, der - i jagten på en god forside - selv skaber dem, hvorefter politikerne griber bolden. Det er ikke al slags kriminalitet, der er lige velegnet til at skabe "moralsk panik". Skattesvindler og økonomisk bedrageri berører således ikke befolkningens følelser på samme måde som sædelighedskriminalitet og hjemmerøverier. En effektiv "moralsk panik" kræver angst i samfundet. Kan politikerne berolige folkets angst, sikres der fremgang i opinionsmålingerne.

I dette politiske spil er der ikke plads til eksperternes modsynspunkter og dette er ifølge Dalberg-Larsen således én af grundene til, at eksperterne ikke længere har samme rolle i dansk kriminalpolitik. Af andre årsager peger Dalberg-Larsen på den mistillid, der i løbet af 1960'erne opstod til især den lægefaglige ekspertise. På trods af, at kriminologer i flere år havde argumenteret for fordelene ved behandlingsstraffe, blev det nu påvist, at der ikke fandtes dokumentation for behandlingsstraffens effekt. Efter oliekrisen i 1970'erne opstod der stor arbejdsløshed, og de mange sociale reformer fik de sociale udgifter til at stige markant. Dette resulterede i det, der populært er blevet kaldet "vel-færdsstatsens krise", idet danskerne ikke længere havde tillid til, at staten sammen med eksperterne kunne løse samfundets fælles problemer. Ifølge Dalberg-Larsen præger 60'ernes og 70'ernes mistillid til eksperterne således stadig den danske lovgivningsproces.

Udover den ændrede aktørpåvirkning, mener Dalberg-Larsen også, at kriminalpolitikens indhold er ændret i skærpende retning. En stor del af forklaringen herpå findes i den manglende tillid til eksperterne og behandlingsdommene, der traditionelt bliver betragtet som mildere end fængselsdomme. Derudover peger Dalberg-Larsen også på globaliseringen og navnlig den store påvirkning fra USA, som årsag. USA har altid haft et meget højere straffeniveau end de vest-europæiske lande og som så meget andet, påvirkes vi af de amerikanske tendenser.²²

7.2 Vagn Greves teori om kriminalpolitik:

Vagn Greves teori om kriminalpolitik handler, i modsætning til Dalberg-Larsens, ikke om kriminalpolitikens udvikling men derimod om, hvad kriminalpolitikken reelt set består af. Det er jo kriminalpolitikken, der skaber den gældende kriminalret, så for at forstå gældende ret, må man også forstå kriminalpolitikken enkelte bestanddele.

²¹ Balvig 1998, s. 63ff.

²² Dalberg-Larsen 2005, s. 224ff.

Ifølge Vagn Greve udgør en række forskellige momenter tilsammen kriminalpolitikken. Han nævner som det første de *retlige elementer*. Hermed menes grundlæggende juridiske principper som fx proportionalitetsprincippet, lighedsprincippet, legalitetsprincippet og kravet om harmoni i retssystemet. Der er tale om grundlæggende principper, som kriminalpolitikken i sit indhold naturligvis skal overholde. Dernæst nævner Vagn Greve de kriminologiske elementer.²³ Der er i teorien ikke enighed om, hvordan begrebet kriminologi bør defineres, men én af tidligste definitioner er givet af Hans Chr. Kjærsgaard i 1940: den... ”betegner den paa systematiske Iagttagelser grundede Lære om paa den ene Side de Kræfter, som leder Gerningsmanden til Forbrydelsen, paa den anden Side de repressive og præventive Midler, som er formaalstjenlige til at modvirke Forbrydelsen”.²⁴ Kriminologiens opgave er derved dobbeltsidet. For det første forsøger den at forklare, hvorfor folk bliver kriminelle. Ud fra dette erfaringsgrundlag opstilles nogle teorier om, hvorfor (eller hvorfor ikke) vi skal straffe, og hvilken effekt straffen har.

Som et tredje moment i kriminalpolitikken nævner Vagn Greve de *etiske elementer* og nævner her som eksempel det tidligere krav i færdselsloven, hvorefter konfiskation ikke måtte være urimelig. Lignende formuleringer med et klar etisk grundlag findes i en lang straffebestemmelser både i og udenfor straffeloven, og straffebestemmelser skal generelt være sagligt begrundet. *Almindelig logik* indgår ifølge Vagn Greve også i kriminalpolitikken. Det at man ønsker, at behandle ofret human, betyder fx ikke nødvendigvis, at gerningsmanden skal behandles inhuman.

Endelig nævner Greve de politiske elementer som en del af kriminalpolitikken. Hermed menes navnlig de politiske ideologier, som partierne bygger deres partiprogram og politik på. Af andre politiske elementer, kan der peges på taktiske overvejelser og populisme. Populisme dækker over den situation, hvor politikerne indretter sin politik i et forsøg på at opnå øget vælgertilslutning.²⁵

Summen af disse elementer udgør således – ifølge Vagn Greve – kriminalpolitikken. Et dybere studie af samtlige disse elementer kunne være interessant, men af hensyn til afhandlingens begrænsede omfang, er alene det kriminologiske element prioriteret og vil derfor i det følgende blive nærmere belyst. For at kunne lave en tilbundsgående undersøgelse, foretages en yderligere afgrænsning, således at undersøgelsen kun omhandler de kriminologiske teorier, der handler om, hvorfor vi i samfundet vælger at straffe personer.

8. TEORIER OM STRAF

Ved idømmelse af straf, påfører samfundet forsætligt lovovertræderen en lidelse. Ved idømmelse af bødestraf rammer lidelsen den pågældendes ære og økonomi og ved idømmelse af fængselsstraf rammes tillige den pågældendes frihed. Ofte får straffen ikke kun konsekvenser for overtræderen, men også hans pårørende. Indirekte rammer fængselsstraffen endda hele samfundet, der må bidrage til finansieringen af straffuldbyrdelsen og den efterfølgende resocialisering. Straf er en forsætlig påførelse af ubehageligheder fra samfundets side, og anvendelse af straf kræver derfor en formålsbestemt forklaring. På baggrund heraf, fylder teorier om reglernes formål og begrundelse en større rolle indenfor strafferetten end indenfor andre retsområder. I tidens løb er der fremstillet en lang række teorier om straffens formål og begrundelse. Den straffeteoretiske litteratur er ofte subjektiv og er et udtryk for den pågældende forfatterens egne holdninger. Der er således ikke tale om nogle

²³ Kyvsgaard 2006, s. 16

²⁴ Kjærsgaard 1940, s. 11

²⁵ Kyvsgaard 2006, s. 16f.

almengyldige teorier, men en lang række gennemgående træk gør det muligt at foretage en vis opstilling.

Straffeteorierne opdeles således almindeligvis i de absolutte og relative straffeteorier. De absolutte straffeteorier ser retfærdighed og gengældelse som straffens formål, og fokus er bagudrettet på den begåede overtrædelse. De relative straffeteorier har derimod et fremadrettet fokus, og formålet med straffen er at forhindre, at der bliver begået nye kriminelle handlinger. Denne opdeling kendes helt tilbage fra den klassiske oldtid, hvor græske og romerske moralfilosoffer skelnede mellem ”at straffe, fordi der er fejlet” (”*quia peccatum est*”) og ”at straffe, for at der ikke fremtidig skal fejles” (”*ut ne peccetur*”)²⁶

Teoriene er tids og kulturbestemte og afhængig af tid og kultur er de blevet tillagt forskellig vægt. Hensigten med nærværende kapitel er ikke en fuldstændig beskrivelse af teorierne med angivelse af, hvornår de enkelte teorier har oplevet størst popularitet, men derimod en overordnet beskrivelse af teorierne.

8.1 De relative teorier

Efter de relative teorier, har straffen i sig selv intet formål men er alene et middel til at opnå straffens virkelige formål, som er at hindre fremtidig kriminalitet. De relative teorier kan have forskellig udformning, men fælles er det præventive sigte og afhængig af, hvem det præventive fokus er på, opdeles de i individualpræventive og almenpræventive teorier. Ved de individualpræventive teorier, er formålet med straffen at forhindre, at den straffede på ny begår kriminalitet. Ved de almenpræventive teorier er formålet derimod at forhindre, at andre end den straffede begår kriminalitet. Indenfor både de individualpræventive og almenpræventive teorier er der forskellige metoder til at nå dette mål. Disse metoder vil blive gennemgået i det følgende.

8.1.1 De individualpræventive teorier:

Det bærende synspunkt ved de individualpræventive teorier er, at man via straf kan hindre, at en person i fremtiden på ny begår kriminalitet. Metoderne hertil favner bredt og strækker sig principielt fra dødsstraf til uddannelse af den kriminelle. Metoderne kan overordnet systematiseres i tre grundmetoder: *rehabilitering* (herunder behandling), *afskrækkelse* og *uskadeliggørelse*.²⁷

Rehabilitering betyder ”at gøre dygtig igen” og dækker over den ideologi, at man via straffesystemet skal gøre de kriminelle ”funktionsduelige” (igen), så de efter endt straf kan føres tilbage til det normale samfund som lovlige, ansvarlige og produktive medlemmer.²⁸ Man fjerner altså årsagen til, at den pågældende er endt i kriminalitet.²⁹ Hvilken metode der er bedst til at opnå en succesfuld rehabilitering, har der igennem tiden været skiftende holdninger til. Arbejde, undervisning, moralpåvirkelse i form af egentlig opdragelse og en disciplinfyldt daglig ramme kan dog kendetegnes som de grundlæggende metoder i rehabiliterings teorien.³⁰

Den moralske påvirkning skulle oprindeligt ske via religiøse handlinger, hvor fangerne blev forsonet med Gud og derved kom på bedre tanker. Senere blev fokus rettet mod at ændre den kriminelles individuelle værdisæt og via træning gøre ham i stand til at modstå fristelser.

Efter rehabiliteringsteorien er succesfuld rehabilitering målet og i det samme dette findes opfyldt, er der ikke længere grundlag for fængsling, og der bør derfor ske prøveløsladelse. Af samme årsag er

²⁶ Waaben 2011, s. 35ff.

²⁷ Mathiesen 1988, s. 55

²⁸ Mathiesen 1988, s. 58f.

²⁹ Hauge 1996, s. 241

³⁰ Mathiesen 1988, s. 72

de tidsbestemte domme ikke hensigtsmæssige i rehabiliteringsteorien. Ved en tidsbestemt dom risikerer man at løslade en person, der endnu ikke er rehabiliteret og derfor ikke er parat til at komme ud i det normale samfund. Omvendt risikerer man at fastholde en person for længe, og kommer derved ud i en proportionalitetsproblematik. I en gennemført rehabiliterings teori, skal der således kun gælde tidsbestemte straffe.³¹

Rehabiliteringsteorien kritiseres ofte for at have den modsatte effekt end tilsigtet.

Under et fængselsophold berøves man ikke blot den personlige frihed. Man mister også sin selvstændighed og selvbestemmelse, man bliver frataget sine personlige ejendele og man bliver isoleret fra familie og venner. For at klappe dette, må man indordne sig i fællesskabet med de andre fanger og der dannes blandt fangerne et særligt samfund med uformelle normer og værdier. Den kriminelle bliver derved socialiseret ind i fangekulturen, hvilket populært kaldes ”prisonering” og ”dehabilitering”, og fængsler får derfor nærmere karakter af en ”forbryderskole”. Kritikere af rehabiliteringsteorien mener således, at ingen fange kan undgå at blive i nogen grad påvirket heraf og overtager derved de værdier og normer der eksisterer i fængslet.³²

Andre kritikere har påpeget, at tidsbestemtheden (som er en forudsætning for den gennemførte rehabiliteringsteori) bryder med en alm. retfærdighedstankegang, fordi samme handling straffes forskelligt og dermed strider rehabiliterings teorien med de alm. proportionalitets- og lighedsbetragtninger. Det er den kriminelles personlighed og ikke selve overtrædelsen, der bliver afgørende for straffens længde. Endelig kritiseres rehabiliterings tankegangen for at være for eftergivende og blødsøden. Når eneste konsekvens ved et lovbrud er ophold i en human institution med et udstrakt tilbud af undervisning, betalt uddannelse, terapi og fritidsaktiviteter, svækkes den almindelige lovlighed og samfundsmoral og al afskrækkende virkning ved straffen forsvinder.³³

Behandlingsideologien har været dominerede indenfor individualpræventionen og bygger på mange af de samme hensyn, som gør sig gældende for rehabiliteringsteorien. Udgangspunktet for denne ideologi er en opfattelse af, at den kriminelle er syg og at lovovertrædelsen er et symptom på denne sygdom. Straffens formål er derfor via forskellige behandlingstiltag som fx samtalerapi og medicinsk behandling at helbrede den syge.

Behandlingsideologien har siden 1960'erne været udsat for en massiv kritik i kølvandet på, at det kom frem, at der ingen dokumentation fandtes for behandlingens effektivitet.³⁴ Behandlingsideologien er desuden blevet kritiseret for at være ineffektiv, fordi en succesfuld behandling kræver motivation og samarbejde. Behandling lader sig således ikke gennemføre under tvang og retssystemet er derfor uegnet til at yde effektivt behandling.³⁵

Mens de mest fremherskende individualpræventive teorier har fokuseret på rehabilitering og behandling af den dømte, har andre teorier haft fokus på straffens *afskrækkende virkning*. Efter denne opfattelse er straffen ikke et mål i sig selv. Straffens eneste formål er at virke som en trussel og derved forhindre overtrædelser af loven. Straffen skal derfor være så hård og lang, at folk i frygt undertrykker deres onde hensigter og afstår fra de kriminelle handlinger.³⁶ Afskrækkelsen som middel anvendes både i den individualpræventive og den generalpræventive teori og som indivi-

³¹ Hauge 1996, s. 223f.

³² Mathiesen 1988, s. 79ff og Hauge 1996, s. 266

³³ Hauge 1996, s. 260 og s. 293

³⁴ Dalberg-Larsen 2005, s. 224

³⁵ Balvig 1988, s. 119f.

³⁶ Hauge 1996, s. 127

dualpræventivt middel, skal straffen være så hård, at personen afholder sig fra at handle kriminelt igen.

Ved *uskadeliggørelse* (eller inkapacitering) fjernes risikoen for ny kriminalitet ved, at de kriminelle fysisk fjernes fra det normale samfund. Deres mulighed for at begå kriminalitet, mens de sidder inde, bliver væsentligt reduceret, og dermed beskyttes samfundet mod de farlige forbrydere. Den mest indgribende form for uskadeliggørelse er dødsstraffen, mens den mest normale er fængselsstraffen.³⁷ Der sondres mellem kollektiv uskadeliggørelse og selektiv uskadeliggørelse. Ved den kollektive uskadeliggørelse idømmes konsekvent ekstra hårde fængselsdomme, for dermed at reducere den generelle risiko for fremtidig kriminalitet. Ved den selektive uskadeliggørelse er det derimod kun enkelte forbrydere, der på baggrund af en individuel recidiv vurdering, bliver idømt en ekstra hård straf. Ved idømmelse af forvaring efter straffelovens § 70 er der tale om en selektiv uskadeliggørelse, idet man efter en konkret vurdering finder tidsubestemt forvaring påkrævet, for at hindre fremtidig kriminalitet.³⁸ Imens man i Europa har været optaget af den selektive uskadeliggørelses teori, har det amerikanske retssystem været præget af den kollektiv uskadeliggørelse.³⁹ I staten Washington indførte man i 1993 en særlig regel, populært kaldet ”Three strikes and you’re out”. Reglen indebar, at forbrydere, der for 3. gang blev idømt en voldsdom, skulle sanktioneres med livsvarigt fængsel uden mulighed for prøveløsladelse. Lignende regler blev efterfølgende indført i en lang række andre amerikanske stater. En meget indgribende udgave blev senere indført i Californien, hvor indbrudstyveri også blev omfattet og hvor den ”3. strike” kunne udløses ved et simpelt tyveri.⁴⁰

Ligesom der er tilhængere af uskadeliggørelsesmetoden, er der også modstandere. Den norske professor i rettssociologi Thomas Mathiesen påpeger således to kritikpunkter ved uskadeliggørelsesmetoden. Formålet med inkapacitering er at forhindre fremtidig kriminalitet, og betingelsen for at dette lykkes med succes er således, at den pågældende – hvis ikke han blev spærret inde – *ville have* begået ny kriminalitet. Dette kræver altså, at man kan forudsige en persons handlinger i fremtiden og den usikkerhed der er forbundet hermed, er netop det første af de to kritikpunkter Mathiesen fremhæver. Ved forudsigelsen er der risiko for *falske negative* (hvor der ikke forudsiges fremtidig kriminalitet, men hvor personen senere foretager kriminelle handlinger) og *falske positive* (hvor fremtidig kriminalitet forudsiges, men hvor personen ikke senere begår kriminalitet). Denne usikkerhed er uundgåelig og udgør derfor en stor effektivitets brist ved uskadelighedsteorien. Mathiesens andet kritikpunkt retter sig mod teoriens – efter Mathiesens opfattelse – helt klare brud på et grundlæggende strafferetligt princip, nemlig at man straffes for de handlinger *man har* begået. Det er en konkret handling man stilles til ansvar for, og man kan indordne sig fremtidigt efter denne erfaring. Ved at straffe personer for en forbrydelse de endnu ikke har begået, bryder man med et grundlæggende strafferetlige princip. Princippet er lige så vigtig som ”ingen skal betragtes som skyldig før der er faldet dom” og bryder derfor efter Mathiesens opfattelse men retssystemets grundlæggende etik.⁴¹

³⁷ Kyvsgaard 1998, s. 172

³⁸ Mathiesen 1988, s. 133

³⁹ Hauge 1996, s. 335f.

⁴⁰ Greve 2002, s. 45

⁴¹ Mathiesen 1988, s. 124ff.

8.1.2 De almenpræventive teorier:

Ifølge de almenpræventive teorier straffer man for at påvirke befolkningen som helhed eller for at påvirke større grupper af personer til at undgå kriminalitet. Denne påvirkning finder navnlig sted i form af en *afskrækkelse* og *moraldannelse*.

Mht. til *afskrækkelsen* henvises der til det ovenfor under pkt. 8.1.1 anførte om afskrækkelse som individualpræventivt middel. Afskrækkelsens metode er dog forskellig i de to teorier. Hvor det i den individualpræventive teori skal afskrække den kriminelle fra at begå kriminalitet *igen*, skal afskrækkelsen i den generalpræventive teori afskrække folk fra nogensinde at begå kriminalitet. Sidstnævnte lykkes kun, hvis samfundet har kendskab til straffuldbyrdelsen.⁴² I ældre tid sikrede man dette ved at gøre henrettelser til offentlige skuespil, der med sin grusomhed skulle afskrække alle tilskuere fra at begå lignende handlinger.⁴³ I dag øges den afskrækkende virkning ved lange straffe og hårde forhold i fængslerne, som er offentligheden bekendt. Virkningen øges også, hvis der er stor risiko for at blive opdaget.⁴⁴

Det store flertal, vil i kraft af deres opdragelse og anden social påvirkning, ikke begå kriminalitet, selvom det ikke var strafsanktioneret. For disse mennesker er det ikke truslen om straf men deres moralske værdier og omverdens syn på dem, der afholder dem fra kriminalitet.⁴⁵ Det er ikke forbudt at lyve (dette gælder dog ikke som vidne i retten, hvor man har pligt til at tale sandt). Til trods herfor, afholder langt de fleste sig dog fra at lyve, i frygt for at blive stemplet som en løgner.

For dem der ikke i forvejen har moralske værdier i overensstemmelse med loven, kan straffen virke *moraldannede*.

En vinkel indenfor den almenpræventive straffeteori er netop, at kriminelle lyster lettere holdes nede, hvis de mødes med ufrivillige moralske skrump, end hvis de mødes med kolde beregninger om risiko for opdagelse og straf. For at afholde folk fra kriminalitet, må man altså ændre samfundets moralopfattelse, så det bliver personens egen moral og ikke afskrækkelsen ved straffen, der afholder en fra kriminalitet.⁴⁶ Med straffen kan der skabes en vanemæssig lovlighed, så lysten til at begå en kriminel handling slet ikke dukker op – og dette er lovens hovedformål. For at dette skal lykkes, er det dog en forudsætning, at straffesystemet opleves som rimeligt og retfærdigt, da det er svært at påvirke folks moral og vaner i et system, de finder tilfældig og vilkårligt.⁴⁷

Den almenpræventive teori kritiseres for at udsætte nogle få personer for straffens lidelse i håb om at afskrække andre fra at begå lignende handlinger. Dem der bruges som eksempel, er ofte de i forvejen svagest stillede i samfundet, og teorien bliver derved umoralsk.⁴⁸ Derudover kritiseres afskrækkelsen for ikke at virke overfor spontan og følelsesbetonet kriminalitet, som fx jalousivold, ligesom den heller ikke virker overfor kriminelle handlinger begået under påvirkning af rusmidler.⁴⁹

8.2 De absolutte teorier:

Efter de absolutte teorier, er straffens hovedformål straffen i sig selv og fokus er derfor bagudrettet på den kriminalitet, der allerede er begået. Teorierne bygger på gengældelse og retfærdighed og tager ikke hensyn til, om straffen forhindrer fremtidig kriminalitet. Evt. langsigtede nyttevirkninger

⁴² Mathiesen 1988, s. 92f.

⁴³ Andenæs 2004, s. 82.

⁴⁴ Mathiesen 1988, s. 92f.

⁴⁵ Waaben 2011, s. 56.

⁴⁶ Hauge 1996, s. 298

⁴⁷ Andenæs 2004, s. 85ff.

⁴⁸ Mathiesen 1988, s. 96

⁴⁹ Hauge 1996, s. 310

af straffen, kommer således kun i 2. række. Det samme gør evt. skadevirkninger. Ud fra en proportionalitetsbetragtning vurderer lovgivningsmagten, hvor grove de enkelte forbrydelser er og omregner dette til tid, der skal tilbringes bag tremmer. Dette sker uden hensyntagen til den enkeltes ”behov” for straf. Tanken om straffen som gengældelse, er mindst ligeså gammel som tanken om, at straffen skal være et middel til at forhindre fremtidige lovbrud. I den tidligste og mest primitive udgave, skulle straffen være proportionel med forbrydelsen, og derfor skulle gerningsmanden udsættes for samme fysiske lidelse som sit offer. Her gjaldt princippet i Moseloven om ”øje for øje, tand for tand” i sin bogstaveligste forstand. Den mere moderne udgave fokuserer derimod på den moralske skyld, hvor gerningsmanden kun bør få den skæbne, han fortjener. I stedet for at fokusere på den fysiske – og ofte tilfældige – skade, som forbrydelsen har medført, skal gerningsmanden igennem straffen opleve samme psykiske lidelse, som han har udsat sit offer for.⁵⁰

De absolutte teorier kritiseres for alene at sigte mod de grove forbrydelser, da det vil virke absurd at hævde, at gengældelse er moralsk påkrævet overfor de mange småforseelser, der dagligt begås.⁵¹ Derudover påpeger Mathiesen, at de to onder: den kriminelle handlings onde og straffens onde slet ikke kan sammenlignes, hvilket er et stort problem ved de absolutte teorier. Ved fængselsstraf berøves den kriminelle sin personlige frihed. Udover den fysiske frihed berøves han også friheden til at opretholde og knytte følelsesmæssige bånd til venner og familie. Brevveksling og overvågede besøg kan ifølge Mathiesen på ingen måde begrænse den smerte og frustration, som denne frihedsberøvelse medfører. Derudover berøves friheden til at indgå heteroseksuelle forhold, og fangerne mister via det enorme regelsæt og påbud deres autonomi og selvstændighed. På den ene side krænkes ofret ved fx at blive udsat for et indbrud, blive frarøvet sin bil eller sin integritet ved de personfarlige forbrydelser. Den krænkelse ofret udsættes for, er afhængig af en lang række sammensatte faktorer, herunder subjektive og tilfældige faktorer, som gør krænkelsen svær at ”værdisætte”. På den anden side udsættes den kriminelle i fængslet for en systematisk og langvarig frarøvelse af sin frihed, sin selvstændighed, heteroseksualitet og autonomi. Hvordan denne krænkelse opleves er også meget individuel. Uden at negligere nogen af de to krænkelser, påstår Mathiesen således, at ofrets krænkelse og den kriminelles krænkelse er så væsensforskellige, at de ikke lader sig sammenligne. De er i al fald så forskellige, at de ikke lader sig sammenligne som et grundlag for gengældelse.⁵²

I den moderne nordiske strafferet har de absolutte teorier ikke haft nær den samme indflydelse som de relative teorier. Den danske retsfilosof Alf Ross har endog hævdet, at gengældelse slet ikke kan være et formål med at straffe, da et formål nødvendigvis må sigte mod noget fremtidigt.⁵³

8.3 Sammenfatning på teorierne om straf

Teorierne er ovenfor beskrevet i deres rendyrkede form, men ofte er der anvendt en kombination af flere teorier. Ud fra en rehabiliterings teoretisk tankegang kan man således rehabilitere dem, der kan lade sig rehabilitere, mens resten ud fra inkapaciterings tankegangen uskadeliggøres, så de ikke udgør en trussel for samfundet.⁵⁴

Ifølge Johannes Andenæs er en kombination af teorierne mest hensigtsmæssig og typen af lovbrud er afgørende for, hvilken straffeteori der er mest effektiv. Han opdeler de strafbare handlinger i to kategorier: de moralsk forkastelige handlinger og de moralsk neutrale handlinger. Sidstnævnte dækker over handlinger, som de fleste oplever som moralsk neutrale, og som derfor ikke definerer én som et dårligt menneske. Som eksempel herpå nævner Andenæs overtrædelse af reglerne om mørklægning af vinduer under 2. Verdenskrig. Ifølge Andenæs, er afskrækkelse den meste effektive

⁵⁰ Andenæs 2004, s. 67f og Hauge 1996, s. 19

⁵¹ Andenæs 2004, s. 73

⁵² Mathiesen 1988, s. 176ff.

⁵³ Hauge 1996, s. 19

⁵⁴ Hauge 1996, s. 225

måde at undgå disse overtrædelser på. De moralsk forkastelige handlinger dækker derimod over handlinger, som de fleste tager moralsk afstand fra, fx mord, voldtægt og pædofili. Her er afskrækkelser ikke nær så effektiv som andre metoder som fx moralpåvirkning og rehabilitering.⁵⁵

Samme straf kan også indeholde elementer fra flere teorier samtidig. Dette er fx tilfældet, når der idømmes en betinget dom med vilkår, og en langvarig fængselsdom virker på samme tid afskrækkende og inkapaciterende.

Både de relative og de absolutte teorier bygger på en grundlæggende tillid til straffen. Andre teorier stiller sig derimod tvivlende over for straffen og mener ikke, at straf er en nødvendig eller hensigtsmæssig reaktion på kriminalitet. Abolitionisme er en generel kriminalpolitisk retning der, i sin mest vidtgående form, går ind for en total afskaffelse af straffesystemet. Dette er dog ikke teoriens endelige mål, men blot et led i en generel afskaffelse af de eksisterende kapitalistiske samfundssystem. Teorien bygger på marxistisk inspirerede tanker og ser kriminaliteten som en konsekvens af samfundets klasseforskelle. Straffesystemet er med til at opretholde klasseforskellene, så først når straffesystemet afskaffes, vil man kunne opnå et klasseløst samfund og dermed også en kriminalitetsfrit samfund. En mindre vidtgående udgave af abolitionismen er reduktionismen. Denne teori vil ikke afskaffe straffesystemet men alene ”reducere” det via ned- og afkriminalisering af visse lovbrud og ved at erstatte fængselsstraffen med andre alternative sanktioner. Teorien bygger på den tidligere omtalte opfattelse af fængslet som en ”forbryderskole” og den stigmatiseringsproces der indtræder, når en person sættes i fængsel. For omverdenen stemples han som en forbryder og denne stimpling forsvinder ikke, når han senere skal tilbage til det almindelige samfund. Når omgivelserne opfatter én som kriminel, vil det uundgåeligt påvirke ens egen selvopfattelse og man vil føle sig udstødt af det lovlydige samfund. Som en konsekvens vil man søge mod andre ligestillede, og dermed er grobunden lagt for fremtidig kriminalitet.⁵⁶

En anden udbredt teori er, at samfundet slet ikke bør bruge straf som reaktion mod forbrydelser men derimod erstatte hele straffesystemet med et behandling i form af medicinsk, psykologisk og pædagogisk behandling. I teoriens gennemførte udgave afskaffes al fængselsstraf til fordel for behandlingstilbud. I de mindre gennemførte udgaver, hvor behandling alene skal anvendes som supplement og i enkelte tilfælde som alternativ til straf, hører teorien hjemme i de individualpræventive univers og der henvises derfor til det under afsnit 8.1.1 anførte.

De forskellige teorier har i den strafferetlige retshistorie været tillagt forskelligt vægt og holdningen har været påvirket af et kompleks samspil mellem sociale, økonomiske og politiske forhold i det pågældende samfund. Teoriene er blevet anvendt som en del af den kriminalpolitik, der ligger til grund for gældende ret, og enhver tids gældende ret afspejler således samtidens syn på straffesystemet.⁵⁷

9. ANALYSE AF L164

I 2007 nedsatte Justitsministeriet Ungdomskommissionen, der formelt hed ”*Kommission vedr. Ungdomskriminalitet*”, og som i det følgende blot benævnes ”kommissionen”. Kommissionens opgave var, at komme med forslag til, hvordan indsatsen overfor ungdomskriminaliteten kunne styrkes.

⁵⁵ Hauge 1996, s. 300f. og Andenæs 1950, s. 111f.

⁵⁶ Hauge 1996, s. 275ff.

⁵⁷ Hauge 1996, s. 15f. og Andenæs 2004, s. 80

Kommissionen bestod af en tværfaglig gruppe af medlemmer, der indenfor hver deres virkeområde havde en bred indsigt i de udsatte og kriminelle unge i Danmark.⁵⁸

Kommissions arbejde resulterede i 2009 i en 766 siders lang betænkning. Heri præsenteredes en lang række overvejelser om tiltag, der kunne styrke arbejdet med de kriminelle unge. I betænkningen blev der også redegjort for kommissionens holdning til en evt. nedsættelse af den kriminelle lavalder, og det er således alene denne del af betænkningen, der er relevant for nærværende afhandling. I betænkningens bilag 5 anfører kommissionen således, *at den ikke finder en nedsættelse af den kriminelle lavalder for hensigtsmæssig.*

Til trods herfor, fremsatte regeringen d. 17. marts 2010 L164, der indeholdt ændringer til straffeloven, retsplejeloven og til lov om erstatning til ofre for forbrydelser – herunder forslag om nedsættelse af den kriminelle lavalder til 14 år. Lovforslaget var en del af en politisk kampagne, hvor regeringen ønskede at sætte fokus på kriminelle og kriminalitetstruede unge. Forslaget blev mødt med stor kritik i Folketinget, hvor Socialdemokratiet (S), Socialistisk Folkeparti (SF), Det Radikale Venstre (RV) og Enhedslisten (EL) stemte imod. Regeringspartierne Venstre (V) og Det Konservative Folkeparti (KF) samt støttepartiet Dansk Folkeparti (DF) stemte for og da de kunne sikre det parlamentariske flertal, blev lovforslaget vedtaget i uændret form d. 1. juni 2010⁵⁹ med virkning fra 1. juli samme år.⁶⁰ Liberal Alliance var principielt for en nedsættelse af den kriminelle lavalder. Regeringen kunne imidlertid ikke stille garanti for, at de 14årige ikke ville komme i fængsel men udelukkende på sikrede institutioner, og derfor valgte LA at stemme imod lovforslaget.⁶¹ Lovforslaget var forinden fremsættelsen sendt i høring ved relevante myndigheder og organisationer, og også her mødte forslaget stor kritik.

Den tidligere i afsnit 5, 6, 7 og 8 belyste teori, vil nu danne baggrund for analysen af L164.

Vagn Greves teori om kriminalpolitik bestående af en række delelementer (retlige elementer, kriminologiske elementer, etiske elementer, alm. logik og politiske elementer) jf. afsnit 7.2 og teorierne om straf i afsnit 8, vil blive anvendt som analysens skelet. Dette fremmer overskueligheden, men har til gengæld den konsekvens, at argumenterne ikke er opdelt kronologisk eller efter menigshaver. Min intention med denne analyse er IKKE at stille argumenterne op mod hinanden og derved diskutere, hvorvidt en kriminel lavalder på 14 eller 15 år er mest hensigtsmæssig. Min intention er derimod at analysere argumenterne ud fra den tidligere præsenterede teori, i et forsøg på, at koble teorien sammen med praksis.

Som afslutning på analysen, vil L164 blive analyseret ud fra Dalberg-Larsens teori om de forskellige typer af lovgivningsprocesser. Endelig vil lovgivningsprocessen blive analyseret ud fra teorien om ”Magtens 3 ansigter” ligesom Dalberg-Larsens teori om kriminalpolitik vil blive inddraget. Endelig afrundes med nogle afsluttende bemærkninger, hvor L55 – som skabte den gældende retstilstand – kort vil blive belyst.

⁵⁸ Kommissionens medlemmer talte således: Politidirektør Johan Reimann, professor dr. Jur. Flemming Balvig, forstander Jens Bay, konsulent fra Kommunernes Landsforening Ane Kristine Christensen, kontorchef i Direktoratet for Kriminalforsorgen Ina Eliassen, kontorchef i Indenrigs- og Socialministeriet Nina Eg Hansen, afdelingschef Lars Hjortnæs, som repræsentant for Advokatrådet advokat Gunnar Homann, politimester ved Rigspolitiet Michael Højer, direktør for Danske Regioner Anne Jastrup, direktør for Børnesagens Fællesråd Geert Jørgensen, dommer Linda Lauritsen, retspræsident Birgitte Holmberg Pedersen, vicesstatsadvokat Eva Rønne, professor dr. Jur. Eva Smith og kontorchef i Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration Henrik Thomassen.

⁵⁹ Lov nr. 711 af 25. Juni 2010

⁶⁰ 3. behandling L164, s. 19

⁶¹ 2. behandling L164, s. 15, kl. 11.04

9.1 Vagn Greves teori om kriminalpolitik og de kriminologiske teorier om straf:

I det følgende gennemgås og analyseres først de *retlige elementer*, der under behandlingen af L164, blev anvendt som argument.

Som argument mod en nedsættelse af den kriminelle lavalder, henviser kommissionen bl.a. til, at en nedsættelse udgør et problem i forhold til *Danmarks internationale forpligtelser*. Ifølge FN's Børnekonvention art. 40, stk. 3, litra a er landene folkeretligt forpligtede til at have en kriminel lavalder. På baggrund af Børnekonventionens bestemmelser, har FN's børnekomité udarbejdet en generel udtalelse om fastlæggelsen af den kriminelle lavalder. Heraf fremgår det, at alle lande som absolut minimum bør have en kriminel lavalder på 12 år. I umiddelbar forlængelse heraf, opfordrer komitéen dog indtrængende alle lande til at fastsætte en kriminel lavalder på et højere niveau, fx 14 eller 16 år.

Danmark har ratificeret FN's Børnekonvention og er således folkeretligt forpligtet til at overholde konventionen. Som nævnt ovenfor indeholder konventionen dog alene et krav om, at alle lande skal have en kriminel lavalder og konsekvensen heraf er derfor alene, at Danmark ikke kan afskaffe den kriminelle lavalder. Den generelle udtalelse er Børnekomitéens fortolkning af Børnekonventionen, og den er derfor ikke juridisk bindende. Alligevel er der dog tradition for, at komitéen udtaler kritik af lande, der handler i strid med anbefalingerne. Ifølge kommissionen må en kriminel lavalder på 14 år forventes at blive mødt med kritik til trods for, at det er i overensstemmelse med komitéens anbefalinger. Kommissionen forventer en sådan kritik, da Danmark ikke på andre områder skelner imellem 13- og 14åriges retsstilling, og da Danmark med en kriminel lavalder på 14 år vil placere sig lavere end de andre nordiske lande.⁶² Denne argumentation støttes op af Institut for Menneskerettigheder, der i deres høringssvar tilkendegiver, at ”...at FN's Børnekomité med sikkerhed vil udtale kritik...”.⁶³

Udover hensynet til Danmarks internationale forpligtelser og international kritik, anfører Ungdomskommissionen også andre retlige argumenter imod en nedsættelse. Hvis den kriminelle lavalder nedsættes, skal børn på 14 år igennem det retlige system i stedet for det sociale system. Kommissionen frygter, at dette vil påvirke barnets vilje til at belyse sagen, da forsvarsadvokater ofte råder klienterne til ikke at udtale sig om faktiske omstændigheder, der ikke kan bevises. Der vil desuden blive skabt et ”fjendebillede” af myndighederne, som også påvirker barnets incitament til at udtale sig.⁶⁴ Kommissionen vægter således hensynet til, at sagen belyses bedst muligt. Dette kan sammenfattes i princippet om at nå den materielle sandhed. Her er det socialretlige system mest velegnet, idet barnet ikke frygter straf og derfor er mere villig til at belyse sagens faktum, *hvorved undersøgelsesprincippet (officialprincippet)* i den offentlige forvaltning imødegås i størst mulig grad.

Kommissionen peger desuden på, at den administrative beslutningsproces er mere fleksibel og derfor hurtigere end en domstolsbehandling.⁶⁵ Herved tilgodeses kravet om *god forvaltningsskik*, der bl.a. indeholder et krav om hurtig og effektiv sagsbehandling.

Under folketingsbehandlingen, argumenterer Kim Andersen (V) for, at nedsættelse vil medføre en *øget retssikkerhed*, idet de 14årige vil blive stillet overfor en dommer, med de retssikkerhedsmæssige garantier dette indebærer. Karina Lorentzen Dehnhardt (SF) afviser efterfølgende dette argu-

⁶² Betænkning 1508, s. 662ff.

⁶³ Institut for Menneskerettigheder L164, s. 4

⁶⁴ Betænkning 1508, s. 666

⁶⁵ Betænkning 1508, s. 668

ment, idet hun anfører, at man i så fald ligeså godt kunne afskaffe den kriminelle lavalder helt, så også de 4årige kunne nyde godt af de retssikkerhedsmæssige garantier.⁶⁶

Ifølge Ungdomskommissionen indeholder de administrative beslutninger om sociale foranstaltninger også retssikkerhedsgarantier for den unge. Ved kommunalbestyrelsens afgørelser er der således efter lov om social service både administrativ klagemulighed og mulighed for domstolsprøvelse. Retssikkerheden tilgodeses således også i det sociale system, hvorfor de afviser dette argument.⁶⁷

Under lovforslagets 1. behandling påpeger Kim Andersen (V), at de unge i dag modnes tidligere end for 10-20 år siden og anvender dette som argument for en nedsættelse.⁶⁸ Dette argument følges op af Karen Hækkerup (S)⁶⁹ og Karina Lorentzen Dehnhardt (SF)⁷⁰, som begge stiller sig undrende overfor, hvorfor regeringen mener at 14årige er modne nok til at modtage straf men ikke er modne nok til at købe spiritus og cigaretter, have sex eller have stemmeret. Der savnes således *harmoni i retssystemet*, som også udgør et retlige element.

I lovforslagets bemærkninger anføres det, at fængsel kun vil være sidste udvej overfor de 14årige kriminelle⁷¹. I svaret til Retsudvalgets 2. spg. uddyber justitsministeren dette, idet han udtaler, at tilfælde af mindre alvorlig kriminalitet i mange situationer vil kunne afgøres med et tiltalefrafald. I andre situationer kan der blive tale om et tiltalefrafald med vilkår om ungdomskontrakt eller hjælpeforanstaltninger efter lov om social service.⁷² I sager hvor 2 14årige har frivilligt samleje, vil begge principielt kunne straffes, da det jf. STRF § 222 er strafbart at have ”*samleje med et barn under 15 år*”. Her kan der ifølge justitsministeren også anvendes tiltalefrafald efter RPL § 722.⁷³ Denne fremgangsmåde medfører ifølge Institut for Menneskerettigheder stor risiko for vilkårlighed og manglende forudsigelighed i retsstillingen. Dette er i strid med kravet om, at retsreglerne skal være klare, præcise og forudsigelige.⁷⁴ Ét af de vigtigste retsprincipper i dansk ret er legalitetsprincippet, der består af 2 led. Det første led er det formelle lovs princip, der indeholder den retlige trinfølge. Det andet led er hjemmelskravet, der medfører, at forvaltningen ikke kan handle uden lov-hjemmel. Hjemmelskravet er med til at sikre en høj grad af forudsigelighed, idet man sikrer, at alle afgørelser hviler på et retsmæssigt grundlag. I forlængelse heraf, kan Institut for Menneskerettigheds kritik ses som en kritik af, at nedsættelsen og den anførte fremgangsmåde med tiltalefrafald, vil medføre et brud på legalitetsprincippet.

Endelig kan hensynet til demokratiet betragtes som et retligt element. Dette illustreres af Tom Behnkes (KF) udtalelse under 1. behandlingen: ”*Derudover har vi så tilladt og også selv at have nogle holdninger til det her. Hvis vi bare skulle gøre det, som eksperterne eller et flertal af eksperterne sagde, kunne vi nedlægge Folketinget. Så kunne vi bare lave et ekspertvælde, hvor de altid bestemmer alting.*”⁷⁵ Dette suppleres af Simon Emil Ammitzbøll (LA) der understreger, at uanset hvad eksperterne mener, ændrer det ikke på partiets politiske holdning⁷⁶ og af Marlene Harpsøe

⁶⁶ 1. Behandling L164, s. 23, kl. 13.14

⁶⁷ Betænkning 1508, s. 665f.

⁶⁸ 1. behandling L164, s. 21, kl. 13.00

⁶⁹ 1. behandling L164, s. 26, kl. 13.32

⁷⁰ 1. behandling, L164, s. 33, kl. 14.40

⁷¹ Lovforslag L164, s. 4

⁷² Spg. 2 L164, s. 2

⁷³ Lovforslag L164 s. 4

⁷⁴ Institut for Menneskerettigheder L164, s. 4

⁷⁵ 1. behandling L164, s. 35f., kl. 14.34

⁷⁶ 1. behandling L164, s. 45, kl. 15.31

(DF) der påpeger, at der også skal lyttes til, hvad befolkningen vil⁷⁷. Det er jo netop politikerne der er genstand for det repræsentative demokrati og ikke eksperterne.

En række retlige elementer i form af Danmarks internationale forpligtelser, officialprincippet, kravet om god forvaltningsskik, retssikkerhed, harmoni i retssystemet, legalitetsprincippet og hensynet til demokratiet blev således fremført som argumenter under behandlingen.

Dette leder os over i Vagn Greves andet element i kriminalpolitikken, nemlig de *kriminologiske elementer*. Kriminologien dækker over de relative og absolutte teorier om straffens formål. Indledningsvist skal der dog gøres en kort bemærkning om overlappet med de sociale foranstaltninger. Når børn under den kriminelle lavalder udviser kriminel adfærd, skal forvaltningen igangsætte en handleplan efter Lov om Social Service § 57 c, med henblik på at vurdere, om der skal igangsættes sociale foranstaltninger. Jf. § 46 er formålet med disse foranstaltninger at yde støtte, så børnene kan ”*opnå samme muligheder for personlig udvikling, sundhed og et selvstændigt voksenliv som deres jævnaldrende*”. Dette formål ligger tæt op ad den individualpræventive tankegang om straffen som rehabiliterende. De to anskuelser har samme mål (at få personen ud af den kriminelle løbebane), men deres middel til at nå dette mål er forskelligt. Hvor de individualpræventive straffeteorier om rehabilitering ser straffen som middel til at nå målet, ser de socialfaglige øjne i stedet administrative og sociale foranstaltninger som middel til at nå målet. De socialfaglige øjne hører således principielt til under de straffekritiske teorier om reduktionismen, idet man ønsker at erstatte den ordinære straf med andre (sociale) sanktioner. Det er vigtigt at være opmærksom på dette overlap i det følgende.

Kommissionen går ind for en individuel kriminalpræventiv tilgang til de unge lovovertrædere, men mener at fokus bør fjernes fra straf og derimod rettes mod den bedst mulige sociale støtte. Dette gøres bedst indenfor rammerne af det sociale system.⁷⁸ Ifølge Kim Andersen (V) vil nedsættelsen medføre, at de 14 årige indsættes i særlige institutioner, hvor der bliver taget særligt hensyn til beskæftigelse, fritidsaktiviteter og uddannelse, ”...så de har en reel chance for at komme ud på den anden side og fortsætte på den rigtige side af loven...”.⁷⁹ Hermed gives der udtryk for den holdning, at straffen skal virke rehabiliterende i overensstemmelse med de individualpræventive teorier. Dette rehabiliterende sigte med nedsættelsen underbygges af Tom Behnke (KF) der udtaler, at de unge under straffen skal opdrages til en tilværelse uden kriminalitet.⁸⁰

De socialfaglige argumenter om social støtte minder således på mange måder om de individualpræventive synspunkter om rehabilitering. Sanktionernes metode er altså i det væsentlige ens – det handler om at støtte og opdrage de unge, så de kommer ud af den kriminelle løbebane. Den reelle uenighed består derimod i, om behandlingen skal foregå i det sociale eller det retlige system. Kommissionen mener som ovenfor nævnt, at det sociale system er bedst egnet til at sanktionere de unge. I den forbindelse gøres det gældende, at det strafferetlige system ikke råder over det nødvendigt uddannede personale og påpeger desuden, at en strafferetlig dom medfører en alt for stor risiko for stemping.⁸¹ Dette synspunkt deler Line Barfod (EL), der mener, at en strafferetlig dom stempler den unge som kriminel - både overfor personens omgivelser men også overfor den unge selv.⁸² Når

⁷⁷ 1. behandling L164, s. 32, kl. 14.10

⁷⁸ Betænkning 1508, s. 668

⁷⁹ 1. behandling L164, s. 21, kl. 13.00

⁸⁰ 1. Behandling L164, s. 39, kl. 14.54

⁸¹ Betænkning 1508, s. 662

⁸² 1. Behandling L164, s. 43, kl. 15.20

en person stemples som kriminel forsvinder egne og omgivelsernes forventninger, og dette øger risikoen for recidiv.

Ifølge kommissionen er der flere fordele ved at behandle de 14årige i det sociale system. For det første kan det sociale system sikre en langt hurtigere indgriben, da det retlige system ofte lider under lange berammelsestider. Derudover træffer domstolene alene deres afgørelse ud fra en konkret retsstridig handling, hvorimod de sociale myndigheder træffer afgørelse på et bredt grundlag, hvor den kriminelle handling indgår som ét blandt mange fakta. Når sagen afgøres på et bredere grundlag (bl.a. med inddragelse af sociale og uddannelsesmæssige forhold), kan de bedst egnede foranstaltninger igangsættes.⁸³

Fængselsforbundet gør i deres høringssvar opmærksom på, at fængslerne i mange tilfælde desværre også fungerer som en uddannelsesinstitution i kriminalitet.⁸⁴ Herved pointeres stigmatiseringsrisikoen. Stigmatisering sker, fordi den unge under fængselsopholdet identificerer sig med andre kriminelle og kriminelle værdier. De opnår altså lige pludselig et kriminelt netværk, hvilket medfører stor risiko for recidiv. Fængselsforbundet kritiserer således, at 14årige kan risikere at komme i et alm. fængsel. Justitsministeren afviser dog at 14årige skal i et alm. fængsel og understreger, at det på ingen måde er lovens formål. De skal i stedet placeres på egnede institutioner og han påpeger herefter, at de vilkår de unge kan idømmes i mange tilfælde vil svare til de pålæg, som kommunerne kan give efter den sociale lovgivning. Fordelen ved det retlige system er, at de unge ved en strafferetlig dom mærker en klar og direkte konsekvens af den begåede handling.⁸⁵ Kommissionen afviser dog, at det kun er indenfor det strafferetlige system, at der findes konsekvens. En lang række af de redskaber der anvendes i det sociale system har endog meget indgribende karakter i forhold til barnet fx tvangsmæssig anbringelse udenfor hjemmet i lukket regi.⁸⁶

De individualpræventive teorier om straf, er som anført i gennemgangen i afsnit 8.1.1. opdelt i 3 grundmetoder. Udover rehabilitering består den af afskrækkelse og uskadeliggørelse.

Ifølge regeringen vil en nedsættelse vise konsekvens og fasthed⁸⁷, Kasten Nonbo (V) taler om fordelene ved ”små rap over fingrene”⁸⁸ og ifølge Marlene Harpsøe (DF), har de unge brug for at mærke konsekvenser, hvis de for fremtiden skal afholde sig fra kriminalitet.⁸⁹ Hermed tillægges straffen den virkning, at den for den dømte virker afskrækkende og derfor afholder pågældende fra at begå kriminalitet igen.

Dette afvises af kommissionen der anfører, at der intet videnskabeligt belæg er for, at strafferetlige sanktioner virker afskrækkende på de unge og derved forhindrer recidiv.⁹⁰

Under Folketingets 3. behandling anfører Tom Behnke (KF), at der er en lille gruppe af stærkt kriminelle 14årige, der begår den groveste form for kriminalitet. For at kunne opdrage og uddanne dem, er det nødvendigt, at samfundet kan fastholde dem.⁹¹ Formålet er således at uskadeliggøre eller inkapacitere disse unge, så samfundet ikke udsættes for deres ekstreme handlinger.

⁸³ Betænkning 1508, s. 668

⁸⁴ Fængselsforbundet L164, s. 1

⁸⁵ 1. behandling L164, s. 47, kl. 15.44

⁸⁶ Betænkning 1508, s. 667

⁸⁷ Lovforslag L164, s. 4

⁸⁸ 1. behandling L164, s. 27, kl. 13.41

⁸⁹ 1. Behandling L164, s. 28, kl. 13.43

⁹⁰ Betænkning 1508, s. 673

⁹¹ 3. Behandling L164, s. 15, kl. 13.15

At nedsættelsen ifølge regeringen også har en generelpræventiv effekt i form af afskrækkelse, fremgår af følgende udtalelse af Kim Andersen (V): *Jeg er sikker på, at nedsættelse af den kriminelle lavalder vil have en præventiv effekt. Det vil få nogle unge og børn til at tænke sig om en ekstra gang og lade være med at gå ud i kriminelle handlinger*.⁹² Kommissionen afviser i deres betænkning, at nedsættelsen skulle have nogen generelpræventiv effekt i form af afskrækkelse. De henviser til en dansk undersøgelse, der viser, at der er større kriminalitet blandt 15årige, end der er blandt de 14årige, og det kan dermed konstateres, at de unge ikke holder op med kriminalitet, blot fordi de er over den kriminelle lavalder og nu kan straffes.⁹³ Den manglende generelpræventive effekt skyldes ifølge kommissionen, at børn under 15 år ikke besidder den fornødne modenhed til at koble handlinger og straf sammen. For dem er det ikke logisk, at konsekvensen ved kriminalitet er straf, og dermed forsvinder den generelpræventive effekt. Såfremt den kriminelle lavalder nedsættes, vil det ifølge kommissionen nødvendiggøre en helt ny standard for forsætsvurderingen. Efter som børn under 15 år ikke har den fornødne modenhed til at forstå konsekvenserne af deres handlinger, kan deres forsæt heller ikke bedømmes efter de sædvanlige standarder for forsæt. Det vil derfor være nødvendigt at skabe en særlig børnestandard, men hermed vil man komme i konflikt med det grundlæggende strafferetlige princip om, at alle gerningsmænd skal bedømmes ud fra samme forsætsvurdering.⁹⁴ Også de hørte organisationer afviser, at nedsættelsen kan have nogen generelpræventiv effekt i form af afskrækkelse. I høringsvaret fra Foreningen af Fængselsinspektører m.v. anføres: *”dertil kommer, at afsoning synes at have status i det kriminelle miljø blandt de helt unge”*⁹⁵ og fra Fængselsforbundet anføres det, at fængsel *”...i mange tilfælde (opfattes) som en belønning for at være sej”*⁹⁶. I så fald virker nedsættelsen selvsagt ikke afskrækkende.

Som en af den generelpræventive teori nævnes traditionelt også, at straffen kan virke moraldannende for samfundet. Efter denne opfattelse, kan lovgivningen altså have en normativ virkning, idet den påvirker borgernes opfattelse af, hvad der er rigtigt og forkert. Dette argument anvendes ikke under behandlingen af L164. Line Barfoed afviser endda (EL) at straf overhovedet kan have nogen moraldannende effekt: *”Når man for 20-30 år siden spurgte de unge, hvorfor de ikke begik kriminalitet, svarede de, at der var fordi det gik ud over andre. Når man i dag spørger de unge, hvorfor de ikke begår kriminalitet, siger de, at der er, fordi de er bange for, at det kommer til at stå på deres straffeattest – altså det går ud over dem selv”*.⁹⁷

Som nævnt ovenfor i afsnit 8.2, har de absolutte teorier i moderne nordisk strafferet ikke været tilagt samme vægt som de relative teorier. Dette gør sig også gældende for L164. Der er således kun ét parti, der nævner argumenter i overensstemmelse med de absolutte teorier. Argumenterne står ikke alene men opstilles i samspil med argumenter fra de relative teorier. Marlene Harpsøe (DF) udtaler således under 1. behandlingen *”jeg er godt klar over, at venstrefløjen ikke altid er så glade for at tale ofrenes sag, men det gør vi i Dansk Folkeparti. Vi må også sikre noget retsfølelse for det offer”*.⁹⁸ Senere gentager Marlene Harpsøe (DF) denne udtalelse og siger, at det faktisk er hele samfundets retsfølelse det handler om.⁹⁹ Begrebet ”retsfølelse” er svært at definere, men kan med Marlene Harpsøes ord defineres som det, at den person der *”...har været udsat for den her massive*

⁹² 1. Behandling L164, s. 21, kl. 13.00

⁹³ Betænkning 1508, s. 661

⁹⁴ Betænkning 1508, s. 672

⁹⁵ Foreningen af Fængselsinspektører m.v. L164, s. 2

⁹⁶ Fængselsforbundet L164, s. 1

⁹⁷ 1. Behandling L164, s. 43, kl. 15.22

⁹⁸ 1. Behandling L164, s. 32, kl. 14.10

⁹⁹ 3. Behandling L164, s. 8, kl. 12.32

vold, gerne så, at der var noget konsekvens for den person, som har begået volden”.¹⁰⁰ Denne anskuelse af straffens formål, er ét af kerneelementerne i den absolutte teori. Straffen er bagudrettet, og man straffer ikke for at forhindre fremtidig kriminalitet men alene fordi, at personen har begået en voldsom handling. Den absolutte teori afvises efterfølgende af Line Barfod (EL), der kritiserer Marlene Harpsøes udtalelser og siger, at den ”...intet (har) at gøre med en straffpolitik i et moderne retssamfund.”¹⁰¹

Fængselsforbundet gør i deres høringssvar opmærksom på, at nedsættelsen vil have den konsekvens, at fængslerne må anvende magt overfor de 14årige og skriver efterfølgende: ”Det er ydmygende for den unge – men også for os som personale. Disse unge er måske ikke engang fuldt udviklede eller gået i puberteten. Det grænser til det uværdige”.¹⁰² Denne udtalelse og argumentation er en del af de *etiske elementer*.

Hele diskussionen om hvorvidt børn på 14 år er modne nok til at modtage straf, kan ligeledes ansues som et etisk element, idet det er etisk forkert at straffe personer, der ikke er deres handlinger bevidst. Diskussionen om hvorvidt Børnekomitéens anbefalinger er overholdt eller ej, kan ligeledes betragtes som et etisk element, idet komitéens opgave netop er at sikre en etisk overholdelse af børns rettigheder og vilkår.

Under behandlingen af L164 fremkom også argumenter, som efter Greves definition kan karakteriseres som *alm. logik*. For det første påpeges det af Karen Hækkerup (S)¹⁰³ og Karina Lorentzen Dehnhardt (SF)¹⁰⁴ at det virker *ulogisk*, at 14årige, efter regeringens overbevisning, er modne nok til at modtage straf men ikke er modne nok til at købe spiritus og cigaretter, have sex eller have stemmeret. Et ofte påberåbt argument er, at det kan synes urimeligt, at en 14årig kan slippe ”gratis” for en kriminel handling, mens en 15årig får en hård straf. Denne argumentation om forskelsbehandling udgør et *retligt element*. Kommissionen afviser dog forskelsbehandling med den *logiske* sondring, at enhver lavalder vil medvirke en forskelsbehandling. Fastsættes den kriminelle lavalder til 14 år, vil der imellem 13årige og 14årige ske ulige behandling.¹⁰⁵

Endelig inddrages en række *politiske elementer* i behandlingen af L164.

Blandt oppositionen og de hørte myndigheder og organisationer, er der en generel undren over, at regeringen har valgt at gå i mod kommissionens anbefaling, og mange påpeger, at det udelukkende må være en politisk beslutning. Venstres retsordfører Kim Andersen tilkendegiver da også som noget af det første under 1. behandlingen, er der tale om et politisk spørgsmål: ”Vi har altså den opfattelse, og den er naturligvis politisk funderet, at det her vil have en præventiv effekt”.¹⁰⁶ Senere under 1. behandlingen udtaler Simon Emil Ammitzbøll (LA), at uanset hvad eksperterne mener, ændrer det ikke på partiets politiske holdning¹⁰⁷. Lovforslaget og den efterfølgende behandling af L164 bygger således i høj grad på politiske, ideologiske argumenter.

Derudover kan der peges på nogle taktiske elementer i behandlingen af L164. Karen Hækkerup (S) antyder flere gange, at lovforslagets eksistens skyldes pres fra Dansk Folkeparti. Hun påpeger således, at både Venstre og Det Konservative Folkeparti var imod en nedsættelse af den kriminelle lav-

¹⁰⁰ 1. Behandling L164, s. 28, kl. 13.43

¹⁰¹ 1. Behandling L164, s. 42, kl. 15.14

¹⁰² Fængselsforbundet L164, s. 1

¹⁰³ 1. behandling L164, s. 26, kl. 13.32

¹⁰⁴ 1. behandling L164, s. 33, kl. 14.20

¹⁰⁵ Betænkning 1508, s. 667

¹⁰⁶ 1. behandling L164, s. 22

¹⁰⁷ 1. behandling L164, s. 45, kl. 15.31

alder, men da Dansk Folkeparti – som betaling for at stemme for regeringens finanslov – krævede den kriminelle lavalder nedsat, ændrede regeringen pludselig holdning.¹⁰⁸ Dansk Folkeparti var det parlamentariske grundlag, og partiets støtte var derfor nødvendigt for, at regeringen kunne få vedtaget finansloven for 2010.

Hverken regeringspartierne eller Dansk Folkeparti kommenterer denne påstand fra Karen Hækkerup (S) og de afviser således på intet tidspunkt denne forbindelse til finanslovsforhandlingerne. At finanslovsforhandlingerne var den reelle årsag til nedsættelsen, blev dog også hurtigt fastslået i medierne.

Også andre taktiske argumenter gøres gældende. Ifølge Karen Hækkerup (S) forsøgte regeringen at forklare deres lovforslag med et påstået knæk på kriminalitetskurven, som senere viste sig at være usandt.¹⁰⁹ Hun udtaler endvidere, at regeringen manipulerede med FN's anbefalinger, i et forsøg på at få opbakning til lovforslaget.¹¹⁰ Senere påpeger Karen Hækkerup (S) den omstændighed, at regeringen har undladt at anmode Straffelovrådet om en udtalelse og konkluderer herefter, at det nok skyldes, at man var bange for svaret.¹¹¹ I høringsvaret fra Vestre Landsret anbefales det direkte, at den politiske beslutning bliver suppleret med en udtalelse fra Straffelovrådet.¹¹² Retsudvalget spørger i spg. 38 direkte ministeren ind til, hvorfor, man ikke har hørt Straffelovrådet. Justitsministeren svarer her, at på baggrund af, at Ungdomskommissionen har behandlet spørgsmålet, har man ikke fundet anledning til, at anmode Straffelovrådet om en udtalelse.¹¹³ Ovenstående handlinger (og undladelser) fra regeringens side, kan betragtes som taktiske handlinger og er således en del af de politiske elementer.

Af andre politiske elementer kan nævnes populisme i form af symbolpolitik. Der henvises flere gange til enkeltsager med 14årige kriminelle, som har været udsat for massiv bevågenhed i medierne.¹¹⁴ Man kunne derfor fristes til at undersøge, hvorvidt lovforslaget er populistisk i den forstand, at man fra regeringens side har forsøgt at opnå større popularitet blandt vælgerne i kølvandet på en ”moralisk panik”. Dette vil blive nærmere behandlet under analysen af L164 ud fra Dalberg-Larsens teori om kriminalpolitik i afsnit 9.4.

Indordnelse i forskellige partier er en moderne parlamentarisk konstruktion, på trods af, at folketingsmedlemmerne efter GRL vælges på baggrund af deres personlige kvalifikationer¹¹⁵. Som konsekvens kan det ofte være svært for den enkelte politiker at løsrive sig fra sit partis holdning, pga. det partipolitiske bånd og solidariteten indbyrdes mellem partifællerne. Som det fremgår af afstemningsresultatet efter 3. behandling¹¹⁶, indeholder L164 formentlig partipolitiske elementer, idet alle de tilstedeværende folketingsmedlemmer stemte i overensstemmelse med deres partis politiske linje. Dette kan dog alene fastslås, såfremt man kender hver enkelt medlems sande holdning.

Som det fremgår, indgår der i behandlingen af L164 både retlige, kriminologiske, etiske, logiske og politiske elementer, hvilket bekræfter Vagn Greves teori om kriminalpolitik. Alle involverede ak-

¹⁰⁸ 1. behandling L164, s. 29, kl. 13.50

¹⁰⁹ 1. Behandling L164, s. 26, kl. 13.32

¹¹⁰ 1. Behandling L164, s. 34, kl. 14.20

¹¹¹ 1. Behandling L164, s. 48, kl. 15.55

¹¹² Vestre Landsret L164, s. 1

¹¹³ Spg. 38, L164, s. 2

¹¹⁴ Se fx 1. behandling L164, s. 21 kl. 13.00 og s. 28, kl. 13.43

¹¹⁵ Jf. GRL § 30, stk. 1

¹¹⁶ <http://www.ft.dk/samling/20091/lovforslag/1164/101/403/afstemning.htm#dok>

tørgrupper anvender argumenter med retlige, kriminologiske, etiske og logiske elementer, hvorimod de politiske elementer – selvsagt - kun anvendes af politikerne selv.

Overordnet set har de kriminologiske elementer været mest dominerende og har fyldt mest i debatten. Dette dog kun for så vidt angår de relative teorier, idet det alene er Dansk Folkeparti der anvender argumenter i overensstemmelse med de absolutte teorier. Til trods for at de kriminologiske elementer omfangsmæssigt har været de mest dominerende, har det politiske flertal vægtet de politiske elementer i deres beslutning. Dette fremgår bl.a. af den tidligere citerede udtalelse af Tom Behnkes (KF): *”Derudover har vi så tilladt og også selv at have nogle holdninger til det her. Hvis vi bare skulle gøre det, som eksperterne eller et flertal af eksperterne sagde, kunne vi nedlægge Folketinget. Så kunne vi bare lave et ekspertvælde, hvor de altid bestemmer alting.”*¹¹⁷

For det politiske flertal har de politiske elementer (og nok navnlig sammenhængen med finanslovsforhandlingerne) været afgørende for, at man stemte for en nedsættelse af den kriminelle lavalder. Man valgte derved at se bort fra en anden væsentlig aktørs anbefalinger – nemlig eksperternes. Dette bringer os over i en analyse af L164 ud fra Dalberg-Larsens teori om de 7 lovgivningsprocesser.

9.2 Dalberg-Larsens 7 lovgivningsprocesser:

De fleste af Dalberg-Larsens lovgivningsprocesser lader sig hurtigt udelukke som sammenligningsgrundlag, hvorimod 5. og 7. lovgivningsproces forekommer sammenlignelige. Fælles for både den 5. og 7 lovgivningsproces er eksperternes manglende indflydelse.

Dalberg-Larsens 5. lovgivningsproces er kendetegnet ved at være kampanelovgivning, hvor der på én gang gøres op med den eksisterende retstilstand indenfor et bestemt retsområde. Fremgangsmåden er, at en lang række lovforslag fremsættes samtidig. Pga. lovforslagenes omfang og antal, mistes overblikket og fokus bliver alene rettet mod de lovforslag, der er åbenlyst kritisable. Nedsættelsen af den kriminelle lavalder, var netop en del af en større politisk kampagne. Under titlen *”Mere konsekvens, opfølgning og omsorg – en markant styrket indsats mod ungdomskriminaliteten”* satte regeringen i efteråret 2009 fokus på kriminelle og kriminalitetstruede unge. Nedsættelsen af den kriminelle lavalder var blot ét af kampagnens tiltag – men uden tvivl det, der blev udsat for mest opmærksomhed. Bl.a. indeholdt L164 også forslag om *”skærpelse af straffen for medvirken til kriminalitet begået af børn under den kriminelle lavalder”* og *”forhøjelse af strafmaksimum for forbrydelser begået af personer under 18 år”*¹¹⁸. Herudover var der kampagnens øvrige lovforslag, som hovedsageligt var indenfor Socialministeriets område. I overensstemmelse med Dalberg-Larsens 5. lovgivningsproces, var det således forslaget om nedsættelse af den kriminelle lavalder, der fik mest fokus, hvorimod de andre lovforslag – hvor der i øvrigt også var dyb uenighed – røg i baggrunden. Der er således adskillige lighedspunkter mellem L164 og Dalberg-Larsens 5. lovgivningsproces.

I den 7. lovgivningsproces er der tale om de lovforslag, der bliver vedtaget i forbindelse med de politiske forhandlinger op til de årlige finanslovsforlig. Processen er kendetegnet ved stort tidspres og forhandlinger der foregår bag lukkede døre. Pga. det store tidspres, er resultatet ofte dårligt gennemtænkte love, der mangler harmoni med øvrig gældende ret. Sammenligningen med L164 er oplagt pga. forbindelsen til finansloven. Dog er det i Dalberg-Larsens 7. lovgivningsproces forudsat, at den pågældende lov vedtages *i forbindelse med* finanslovsforhandlingerne. Lovforslaget skal således gennemføres inden eller samtidig med, at finansloven vedtages. Af den årsag foregår den egentlige forhandling af loven sammen med finanslovsforhandlingerne, som delvist foregår bag lukkede døre. Under Folketingets behandling blev det fra Socialdemokratiets side hævdet, at L164

¹¹⁷ 1. behandling L164, s. 35f., kl. 14.34

¹¹⁸ Lovforslag L164, s. 4ff.

var et krav fra Dansk Folkeparti på baggrund af finanslovsforhandlingerne. Denne påstand afvises ikke af regeringen og det må således antages, at have sin rigtighed. Til trods for, at L164 ikke blev vedtaget i forbindelse med finanslovforhandlingerne, men først måneder efter, var L164 således stadig et vilkår i finanslovsforhandlingerne. Fælles for Dalberg-Larsens 7. lovgivningsproces og L164 er også den manglende harmoni med øvrig gældende ret. Der henvises her til de tidligere omtalte udtalelser fra Karen Hækkerup (S)¹¹⁹ og Karina Lorentzen Dehnhardt (SF)¹²⁰, som begge stiller sig undrende overfor, hvorfor regeringen mener at 14årige er modne nok til at modtage straf, men ikke er modne nok til at købe spiritus og cigaretter, have sex eller have stemmeret. L164 har således ligheder med både Dalberg-Larsens 5. og 7. lovgivningsproces. Det skal dog understreges, at Dalberg-Larsen ikke anser de 7 lovgivningsprocesser for at være udtømmende og gør opmærksom på, at grænsen mellem dem er flydende.

9.3 "Magtens 3 ansigter":

L164 vil nu blive analyseret ud fra teorierne om "magtens 3 ansigter". Som tidligere nævnt, dækker begrebet "magt" ifølge Robert A. Dahl over den omstændighed, at man har evnen til at påvirke andre. Med Dahls egen definition, kan teorien overføres til L164 på følgende måde: "*Regeringen og DF har magt over oppositionen i det omfang, at regeringen og DF har fået oppositionen til at gøre noget, som oppositionen eller ikke ville have gjort*". Da regeringen og Dansk Folkeparti havde flertal for en lovændring, havde de således magten over oppositionen, der måtte acceptere, at en lovændring fandt sted. Regeringen fik sin vilje igennem og havde således ifølge Dahls "beslutningsmetode" været mest magtfuld i forhold til dette konkrete lovforslag. Generelt består der en gensidig magt (eller kontrol og man vil) mellem folketingsmedlemmerne. Dette skyldes det parlamentariske krav om flertal, som indebærer, at et mindretal ikke kan gennemtrumfe en lov mod flertallets ønske. Der består desuden en gensidig magt mellem folketingsmedlemmerne og borgerne, da det er sidstnævnte der bestemmer, hvem der skal være en del af det repræsentative demokrati. Endelig kan Dahls teori anvendes i forholdet mellem regeringen og eksperterne, som var stærkt uenige om nedsættelsens hensigtsmæssighed. Også i dette forhold havde regeringen magten, idet eksperterne – imod deres vilje - måtte acceptere en lovændring.

Lovgivningsprocessen i forbindelse med L164 lader sig således analysere ud fra Dahls teori, men den er mangelfuld, idet teorien forudsætter, at den udøvede magt er synlig. Ifølge Peter Bachrach og Morton S. Baratz, der definerede teorien om magtens 2. ansigt, foregår en stor del af den politiske beslutningsproces i det skjulte og er således ikke synlig for borgerne. Som tidligere nævnt, var nedsættelsen af den kriminelle lavalder en forudsætning for, at DF ville stemme for regeringens finanslovsforslag. Denne del af lovgivningsprocessen foregik i det skjulte. Dansk Folkeparti fik således regeringen til at nedsætte et lovforslag om noget, "som de ellers ikke ville have gjort". I det indbyrdes forhold mellem regeringen og Dansk Folkeparti havde Dansk Folkeparti således magten. I overensstemmelse med Bachrach og Baratz teori foregik magten i det skjulte og ville derfor ikke kunne konstateres alene ved brug af Dahls teori. Begge parter (regeringen og Dansk Folkeparti) er i overensstemmelse med Bachrach og Baratz teori bevidste om denne skjulte magtudøvelse. Her adskiller L164 sig fra Steven Lukes teori om magtens 3. ansigt. Ifølge Steven Lukes kan magtudøvelsen udover at være *synlig* og *skjult* også være *uerkendt*, idet en beslutningsaktør via manipulation kan påvirke de andre aktører, uden at de er sig dette bevidst. Dette er således ikke tilfældet for så vidt angår L164. Lukes teori kunne – rent hypotetisk – anvendes i forhold til L164, hvis det blev dokumenteret, at Dansk Folkeparti reelt ikke ønskede at nedsætte den kriminelle lavalder. Man kunne – igen rent hypotetisk – forestille sig, at Dansk Folkeparti *ubevidst* har påtaget sig denne holdning, fordi det er det, deres kernevælgere ønsker. Dette er dog rent hypotetisk og anføres alene

¹¹⁹ 1. behandling L164, s. 26, kl. 13.32

¹²⁰ 1. behandling L164, s. 33, kl. 14.40

for at illustrere Lukes teori i forhold til L164. Derudover kan Lukes teori illustreres på baggrund af Karen Hækkerups (S) påstand om, at regeringen fremsatte urigtige oplysninger om FN's anbefalinger og om et påstået knæk på kriminalitetskurven.¹²¹ Fremsættelse af urigtige oplysninger og fakta kan ud fra Lukes teori anskues som et forsøg på manipulation og derved et forsøg på *uerkendt* magtudøvelse.

9.4 Dalberg-Larsens teori om kriminalpolitik:

Ifølge Dalberg-Larsen har den danske kriminalpolitik i de seneste 30 år undergået en stor ændring. Hvor ekspertviden tidligere blev tillagt stor vægt i lovgivningsprocessen, er det nu snarere politiske overvejelser i form af taktik og populisme, der er bestemmende for nye retsreglers tilblivelse. Dalberg-Larsen peger bl.a. på de ”moralske panikker” som årsag til denne udvikling

I sin indledende ordførertale nævner Kim Andersen (V) den stærkt medieomtalte sag fra Aalborg, hvor 15årige Rasmus Popena tæskede en 48årig familiefar til døde. Sagen blev kendt under navnet ”stationsdrabet” og skabte voldsom debat blandt borgere og politikere pga. den voldsomme og bestialske vold, der var tale om. Ifølge Kim Andersen (V) er problemet den lille gruppe af unge mennesker, der begår voldsommere og voldsommere kriminalitet.¹²² Også Marlene Harpsøe fra Dansk Folkeparti henviser til sagen.¹²³ Ifølge Tom Behnke (KF) ”...bliver (vi) nødt til at reagere i forhold til, at børn og unge i få tilfælde, men i de tilfælde, der gør sig gældende, begår meget massiv kriminalitet...”¹²⁴ Landsforeningen af Forsvarsadvokater pointerer i deres hørings svar, at justitsministeren under fremsættelsen har henvist til retsfølelsen. De skriver herefter: ”Man kan få den tanke, at det er en enkelt sag om en i øvrigt 15-årig, der har sat tankerne i gang, sagen fra Ålborg, hvor en 15-årig i byretten fik 4 års fængsel for drab og fik skærpet straffen til 7 års fængsel i landsretten, der ændrede subsumptionen fra vold med døden til følge til drab i 2008”.¹²⁵ Med denne udtalelse indikerer Landsforeningen for Forsvarsadvokater, at forslaget givetvis bygger på en ”moralsk panik” i samfundet.

Der er således flere elementer der indikerer, at lovforslaget *kan* bygge på en ”moralsk panik”. Ud fra den anvendte empiri kan dette dog ikke konstateres med sikkerhed, bl.a. fordi empirien ikke tillader en analyse af, om der overhovedet var tale om en ”moralsk panik” jf. Balvigs definition herpå. Til gengæld tyder meget på, at det var de taktiske og politiske overvejelser i form af aftalen med Dansk Folkeparti, der var afgørende for lovens vedtagelse. Hvor kriminalpolitikken tidligere var rationel og baseret på studier af straffens hensigtsmæssighed og virkning, er den altså nu snarere baseret på politiske og taktiske overvejelser. L164 bekræfter således Dalberg-Larsens teori om kriminalpolitikens udvikling og at eksperterne ikke længere har samme indflydelse i dansk ret.

På baggrund af ovenstående analyse, er det således politikerne, der har været den væsentligste aktørgruppe i forbindelse med lovgivningsprocessen. Den kriminalpolitik der lå til grund for beslutningen var i overvejende grad (omend ikke udelukkende) båret af retlige elementer. Dette kan illustreres med den tidligere anvendte ”ligning”, hvor *X* og *Y* som de ubekendte, nu kan identificeres:

Politikere + politiske elementer = Den kriminelle lavalder

¹²¹ 1. Behandling L164, s. 26, kl. 13.32 og s. 34, kl. 14.20

¹²² 1. Behandling L164, s. 21, kl. 13.00

¹²³ 1. Behandling L164, s. 28, kl. 13.43

¹²⁴ 1. Behandling L164, s. 34, kl. 14.25

¹²⁵ Landsforeningen af Forsvarsadvokater L164, s. 1

9.5 Afsluttende:

Det politiske flertal valgte i forbindelse med L164, at se fuldstændig bort fra eksperternes anbefalinger. Pga. stærke politiske kræfter, blev eksperterne således frataget deres tidligere kompetence til at påvirke ny lovgivning. Det blev fra mange sider kritiseret, at man helt undlod at lytte til dem, der til dagligt arbejder med de unge og som har forstand på de unge. Omvendt ville det udgøre et demokratisk problem, hvis man gav eksperternes udtalelse for megen indflydelse og magt. Det er trods alt folketingsmedlemmerne, som vælgerne via det repræsentative demokrati har givet fuldmagt til at styre vores samfund. På trods af, at lovforslaget opnåede et politisk flertal, var et meget *stort mindretal* imod lovændringen. De delte eksperternes bekymring og frygtede, at nedsættelsen ville medføre negative konsekvenser. Allerede under behandlingen af L164 tilkendegav oppositionen således, at de så frem til at hæve lavalderen igen, når de kom til magten.¹²⁶

D. 3. oktober 2011 fik Danmark ny rød regering og allerede d. 14. december samme år fremsatte regeringen L55, som bl.a. indeholdt forslag om, at hæve den kriminelle lavalder til 15 år (igen). D. 23. februar 2012 blev forslaget vedtaget af et politisk flertal bestående af Socialdemokratiet, Det Radikale Venstre, Socialistisk Folkeparti, Liberal Alliance og Enhedslisten.

Venstre, Det Konservative Folkeparti og Dansk Folkeparti stemte imod.¹²⁷ Forslaget blev ligesom L164 sendt til høring ved relevante organisationer og myndigheder. Holdningen var her den samme som i 2010 og alle høringssvar tilsluttede sig lovforslaget. Dog var et mindretal i bestyrelsen for Danske Regioner ikke enig i, at den kriminelle lavalder skulle sættes op igen.¹²⁸

Det nye lovforslag kom mindre end 18 måneder efter vedtagelsen af L164 og det er derfor - meget logisk - de samme argumenter og synspunkter, som partierne og eksperterne anfører. L55 vil således ikke blive analyseret som L164, da dette blot vil være en gentagelse af det allerede anførte. En mærkbar forskel på argumenterne, skal dog hurtigt nævnes. Som anført ovenfor i afsnit 9.1, var det under behandlingen af L164 alene Dansk Folkeparti, der fremlagde argumenter i overensstemmelse med de absolutte teorier om straf. Ved en gennemgang af folketingsdebatten for L55 springer Venstres brug af sådanne argumenter dog i øjnene, idet Venstres ordfører Karsten Lauritzen flere gange kommer med udtalelser i stil med: ”Vi tænker også på offeret... Og jo større ugerningerne er, jo større konsekvenser skal de naturligvis have”.¹²⁹ Venstre tillægger således de absolutte teorier større vægt, end tilfældet var ved behandlingen af L164. Dette skyldes øjensynligt det faktum, at Venstre i mellemtiden har fået ny retsordfører i form af Karsten Lauritzen, og tendensen skyldes således givetvis hans personlige holdning. Dette ændrer dog ikke på, at de relative teorier også her har været tillagt mest vægt. L164 (og L55 for den sags skyld) er altså begge bygget om den præventive tankegang om, hvordan vi undgår, at de unge begår kriminalitet og hvordan vi undgår, at den kriminelle unge begår kriminalitet *igen*.

10. PERSPEKTIVERING TIL DEN ERSTATNINGSRETTLIGE LAVALDER

¹²⁶ Retsudvalgets betænkning L164, s. 1

¹²⁷ <http://www.ft.dk/samling/20111/lovforslag/155/50/152/afstemning.htm#dok>

¹²⁸ Danske Regioner L55, s. 1

¹²⁹ 1. behandling L55, s. 57, kl. 16.39. Se desuden s. 58, kl. 16.44, s. 64, kl. 17.17 og 3. behandling L55, s. 4, kl. 10.04 og s. 5, kl. 10.11 og spg. 7 L55, s. 2 for lignende udtalelser.

Ved idømmelse af erstatningspligt, påføres en person en økonomisk forpligtelse. I de tilfælde hvor et strafferetligt ansvar sanktioneres med en bøde, er der altså stor lighed mellem den erstatningsretlige og den strafferetlige sanktion.

Ovenfor i afsnit 8 er der redegjort for nogle grundlæggende teorier om, hvorfor vi straffer. Lignende teorier findes ikke indenfor erstatningsretten, men reglerne bygger dog stadig på et formål. Reglernes overordnede formål er ifølge Bo von Eyben og Helle Isager at sikre genoprettelse, således at skadelidte stilles på samme måde økonomisk, som hvis skaden ikke var sket. På den måde har erstatningsreglerne en tryghedsskabende funktion i samfundet. Erstatningsreglerne tager dog også hensyn til skadevolder, idet han kun bliver erstatningsansvarlig, hvis han har handlet på en for samfundet uønsket måde (culpøs adfærd). Herved får erstatningsreglerne også et præventivt sigte, idet risikoen for at skulle betale erstatning, motiverer folk til at udvise agtpågivenhed, så skaderne undgås. Man fokuserer altså mere på *generalpræventionen* (dvs. man forsøger at undgå, at folk i almindelighed handler culpøst) end *individualpræventionen* (dvs. man forsøger at få en konkret skadevolder til fremover at udvise mere agtpågivenhed).¹³⁰

10.1 Det retlige grundlag

Det retlige grundlag for børns erstatningsansvar findes i erstatningsansvarsloven (EAL) § 24 a, 1. led, som har følgende ordlyd:

”Børn under 15 år er erstatningsansvarlige for deres skadegørende handlinger efter samme regler som voksne.”

Der er således ikke i lovgivningen fastsat nogen erstatningsretlig lavalder, idet det anføres, at børn kan ifalde ansvar efter de samme erstatningsretlige regler, som de voksne. De alm. betingelser for at pålægge erstatningspligt gælder således også for børn, og disse vil kort blive gennemgået i det følgende.

10.2 Betingelser for at pålægge erstatningspligt

Erstatningsretten opererer med 3 grundlæggende krav, der skal være opfyldt, før der kan pålægges et ansvar. *For det første*, skal der være et ansvarsgrundlag – dvs. et grundlag hvorpå skadevolderen kan gøres ansvarlig.¹³¹ Indenfor dansk erstatningsret er udgangspunktet en culpabedømmelse. Efter culpabedømmelsen er en person erstatningsansvarlig for den skade han forvolder, hvis den pågældende har handlet forsætligt eller uagtsomt. Kravet om forsæt kendes fra strafferetten og dækker over de situationer, hvor en skade er påført bevidst. Det er derimod kravet om uagtsomhed, der i teorien og praksis har voldt flest problemer, da det er svært at skelne den uagtsomme adfærd fra den ikke-uagtsomme. Efter en klassik definition, *”har en person handlet uagtsomt, hvis han har undladt at udvise den forsigtighed og omhu – den agtpågivenhed – som en god familiefader, en bonus pater familias, ville have udvist i den samme situation”*.¹³² Dette afgøres ved en konkret vurdering i alle tilfælde. For børn under 15 år gælder en særlig variant af culpapreglen, da man ikke kan forvente, at de kan udvise samme agtpågivenhed som en voksen person. Efter den modificerede culpapregel for børn *”ifalder (et barn) kun ansvar efter culpapreglen, såfremt det har handlet anderledes, end et normalt barn på samme alder ville have handlet i en tilsvarende situation”*.¹³³ Så selvom det i EAL § 24 a fremgår, at børn ifalder ansvar efter samme regler som voksne, er det altså ikke samme målestok de vurderes ud fra. Dansk ret indeholder desuden andre ansvarsgrundlag, som fx objektivt ansvar og arbejdsgivers hæftelsesansvar, som dog falder udenfor denne afhandlings afgrænsning.

¹³⁰ von Eyben 2011, s. 46f.

¹³¹ von Eyben 2011, s. 23

¹³² von Eyben 2011, s. 86

¹³³ von Eyben 2011, s. 124

Det andet grundlæggende krav indenfor erstatningsretten, er kravet om, at der skal være indtrådt en skade. Denne skade skal have ramt en anden end skadevolderen selv og skaden skal have medført et tab, der kan omsættes til et pengebeløb.

Endelig er det for *det tredje* et krav, at der mellem ansvarsgrundlaget (skadevolders handling) og tabet skal være en årsagsforbindelse. Dette betyder, at en person – til trods for sin culpøse adfærd – ikke er ansvarlig for skaden, hvis den culpøse adfærd ikke har været årsag til skaden. Disse 3 betingelser er kumulative og kun hvis alle er opfyldt, ifalder der erstatningspligt.¹³⁴

Fokus bliver nu rettet mod det *første* krav, da det er culpabedømmelsen, der afgørende for den erstatningsretlige lavalder fastsættelse. Omdrejningspunktet for det følgende er ikke *hvornår*, et barn har handlet culpøst - det er i og for sig den erstatningsretlige lavalder uvedkommende! Fokus er derimod på, hvornår et barn er så ungt, at det vil savne mening overhovedet at foretage en culpavurdering. Efter retspraksis gælder der en vis minimumsalder, hvor en culpavurdering ikke kan foretages pga. barnets manglende udvikling og forståelse af egne handlinger. Det er således denne minimumsalder, der udgør den erstatningsretlige lavalder.

10.3 Den domstolsskabte erstatningsretlige lavalder

I nærværende afsnit, vil domstolenes nedre grænse for, hvornår børn er for små til, at der kan foretages en culpavurdering, blive belyst. Teorien har traditionelt opdelt denne retspraksis i forskellige skadestyper.

I retspraksis er der generelt stillet store krav til børn i trafikken, hvilket har medført, at selv helt små børn er blevet erstatningsansvarlige, for de skader de har forvoldt. Efter retspraksis synes den erstatningsretlige lavalder ved trafikskader at ligge på omkring 4 år. I U 1963.303 H stod en 9 årig dreng med sin søster på 3 år og 8 mdr. i hånden og ventede på at komme over en vej. Pludselig rev pigen sig løs og løb ud foran en motorcykel. Motorcyklisten måtte foretage en undvigemanøvre og væltede, hvorved han blev 100 % invalid. Henset til pigens alder, fandt hverken Landsret eller Højesteret pigen erstatningsansvarlig. I ét enkelt tilfælde, har retspraksis dog pålagt et barn under 4 år erstatningsansvar ved trafikskader. I U 1951.1096 Ø løb en dreng på 3 år og 11 måneder ud foran en lastbil. Chaufføren måtte foretage en undvigemanøvre og endte derved i grøften, med stor materiel skade til følge. Landsretten pålagde drengen erstatningspligt, idet blev anført, "*...at det kan forventes af en dreng lige ved 4 år, der bor ud til en befærdet vej, over hvilken han har fået påbud om ikke at løbe, at han har forståelse af, at der er forbundet fare med at færdes på denne uden at se sig for...*". Der blev således foretaget en skærpet culpa bedømmelse i forhold til "normalbarnet", idet drengen boede ud til en befærdet vej og tidligere var blevet advaret om faren.¹³⁵

I sager om ildspåsættelse, synes risikoen for brandskader at være så åbenlys, at domstolene har fastsat en erstatningsretlig lavalder på helt ned til 5 år.¹³⁶ Således blev 2 drenge på 5 og 6 år i JD 1956.260 fundet ansvarlige, da de havde tændt ild i papir og klude, hvorefter en hel ejendom nedbrændte. Derimod blev en 4 ½ årig dreng i ASS 1950B.147 Ø ikke fundet erstatningsansvarlig for med tændstikker at have påsat brand, hvorved en lade nedbrændte. Drengen blev frifundet "*...idet han under hensyn til alder ikke kan antages at have haft forståelsen af, at han ved at stryge tændstikker i laden kunne forvolde en brand*". Den erstatningsretlige lavalder ved ildspåsættelse må således ligge på omkring de 5 år.¹³⁷

¹³⁴ von Eyben 2011, s. 23ff.

¹³⁵ Kjærgaard 1999, s. 188ff.

¹³⁶ Kjærgaard 1999 s. 191

¹³⁷ Gomard 1980, 63ff.

Ved legeskader foretages der traditionelt en sondring, alt efter om skaden er opstået i forbindelse med ”almindelig leg” eller ”farlig leg”. Hvorvidt en leg skal kategoriseres som farlig eller ej, afhænger af de anvendte redskaber (fx sten, våben), parternes indsigt og omstændighederne i øvrigt omkring legen. Efter retspraksis er der større tilbøjelighed til, at idømme mindre børn erstatningsansvar for skader opstået i forbindelse med farlig leg end ved almindelig leg, hvor skaden i sidstnævnte situation ofte betegnes som hændelig og ikke culpøs. En generel minimumsalder kan dog ikke opstilles, idet omstændighederne omkring legen varierer meget, men børn under 4 år er ikke i retspraksis fundet erstatningsansvarlige ved legeskader. Det samme gør sig gældende for så vidt angår ”pilfingerskader”, som er de skader der forårsages af børns nysgerrighed til at udforske ukendte fænomener.¹³⁸

Som det fremgår af ovenstående gennemgang, har retspraksis ikke fastsat nogen objektiv nedre grænse for det erstatningsretlige ansvar. Aldersgrænsen varierer således efter hvilken skadetype der er tale om, idet der i nogle situationer må kunne forventes mere af børns agtpågivenhed end i andre. Retspraksis kræver således større agtpågivenhed af selv små børn, når de færdes i et ukendt miljø, fx i trafikken og ved omgang med ild. Ligeledes kan individuelle forhold ved barnet påvirke bedømmelsen, som det bl.a. var tilfældet i U 1951.1096 Ø. Det er domstolene der laver denne bedømmelse og derfor er det også domstolene, der i deres praksis fastsætter den erstatningsretlige lavalder. Domstolene er således via lovgivningsmagten blevet tillagt et vidt skøn, hvorved loven udfyldes. Ifølge Jerome Frank er det ikke kun de retlige faktorer og den sædvanlige juridisk metode, dommeren bygger sin afgørelse på. Jerome Frank, som selv var dommer, skrev i 1930 bogen ”*Law and the Modern Mind*”, hvori han hævdede, at dommerne - udover det juridiske retsgrundlag - er påvirket af en lang række stimuli i deres afgørelser. For at kunne forudsige gældende ret, er det således nødvendigt at kende de stimuli, som dommeren (ubevidst) har været udsat for inden domsafsigelsen. Ifølge Jerome Frank, er det afgørende for forståelsen af dommen, at man kender disse stimuli, som kan være alt fra manglende nattesøvn, private skændier til fordøjelsesforstyrrelser.¹³⁹

For at bruge samme ligning igen, kan Jerome Franks teori illustreres således:

Dommer + stimuli = den erstatningsretlige lavalder

Jerome Franks teori om dommerens stimuli må navnlig finde anvendelse i de situationer, hvor dommeren er tillagt et skøn. I sit skøn skal dommeren naturligvis sikre, at loven og dens formål opfyldes. Som tidligere nævnt, er erstatningsrettens overordnede formål at sikre genoprettelse, således at skadelidte stilles på samme måde økonomisk, som hvis skaden ikke var sket.

10.4 sammenligning af de 2 lavaldre:

Strafferetten som selvstændig disciplin opstod først i Europa i 1100-tallet. I middelalderen var strafferetten og erstatningsretten således ikke adskilt, men bestod af privat blodhævn, hvor drab blev hævnnet med drab.¹⁴⁰ På landskabslovenes tid, var det forurettede selv, der havde påtaleretten og således bestemte, om gerningsmanden skulle straffes.¹⁴¹ Det erstatningsretlige system og det strafferetlige system var således også her sammenblandet og de to systemer bygger da også på nogle af de samme principper. De 2 systemer har dog en række forskelle, som i det følgende vil blive belyst.

¹³⁸ von Eyben 2011, s. 126ff.

¹³⁹ Evald 2004, s. 53f.

¹⁴⁰ Hauge 1996, s. 34

¹⁴¹ Nielsen 1999, s. 56

Indenfor erstatningsretten er ansvarsgrundlaget som udgangspunktet culpa, mens strafferetten som udgangspunkt kræver forsæt. Culpa foreligger ved både forsættelig og uagtsom adfærd og på den baggrund skal der altså mindre til, førend man kan idømmes et erstatningsretligt ansvar. At det er ”lettere” at blive erstatningsretligt ansvarlig for noget understreges også af, at børn helt ned til 4 år er blevet fundet erstatningsansvarlige, hvorimod man (nu) skal være fyldt 15 år, førend man kan straffes. Selvom sanktionen i visse tilfælde er den samme (bøde og erstatning), opleves en straffedom da også - af både den dømte og omgivelserne - som mere alvorlig og indgribende end en civil dom, der pålægger erstatningspligt. Af den årsag, kræves der indenfor strafferetten et skærpet hjemmelskrav jf. STRF § 1. Den kriminelle lavalder i STRF § 15 indeholder en klar og tydelig hjemmel, og den praktiske anvendelse af bestemmelsen er uproblematisk. Er man over den kriminelle lavalder kan man straffes, ellers ikke. Dette sikrer stor gennemsigtighed og forudberegnelighed for borgerne. Omvendt er anvendelsen af EAL § 24 a, 1. pkt. om den erstatningsretlige lavalder uforudsigelig, idet det i hver enkelt tilfælde afhænger af en konkret vurdering.

Hovedformålet bag erstatningsretten er hensynet til skadelidtes genopretning. Hensynet til skadelidte vægter endda så højt, at man har fraveget dansk rets udgangspunkt om, at mindreårige ikke kan forpligte sig økonomisk.¹⁴² Erstatningsreglerne har dog også et præventivt sigte, idet risikoen for at skulle betale erstatning forhåbentlig motiverer folk til at udvise større agtpågivenhed, så fremtidige skader undgås. Det præventive sigte er således *generalpræventivt*, idet man forsøger at undgå, at folk i almindelighed handler culpøst. Hvis sigtet i stedet havde været *individualpræventivt*, ville man forsøge at undgå, at en konkret skadevolder handler culpøst *igen*. I dette tilfælde, skulle erstatningen ikke fastsættes til det reelle tab men derimod en større ”bod”.

Erstatningsrettens hovedformål er således hensynet til skadelidte, og har dermed store ligheder med de absolutte teorier indenfor strafferetten. De er således begge bagudrettede og fokuserer på den skade der er sket. Hovedformålet med erstatningen/straffen er gengældelse og retfærdighed og der tages som udgangspunkt ikke hensyn til, om erstatningen/straffen kan forhindre fremtidig skade/kriminalitet. Erstatningen/straffen fastsættes ud fra en proportionalitetsbetragtning, idet jo grovere forbrydelse, des længere tid bag tremmer og - jo grovere skade, des større erstatning.

I analysen af L164 blev det konstateret, at den kriminelle lavalder hovedsageligt bygger på de relative teorier om generelprævention og individualprævention – og ikke de absolutte teorier. Den kriminelle lavalder fokuserer altså på gerningsmanden og på, hvordan man fremadrettet undgår kriminalitet. Lovgiver har dog i anden henseende taget hensyn til ofrene, idet der efter visse betingelser kan udbetales erstatning efter ”lov om erstatning fra staten til ofre for forbrydelser”.

Den erstatningsretlige lavalder er derimod bagudrettet og fokuserer på retfærdig genoprettelse af den allerede indtrufne skade. Den grundlæggende årsag til, at der er så stor forskel på de 2 lavalde er således, at erstatningsretten vægter hensynet til skadelidte højest, mens strafferetten vægter hensynet til den kriminelle højest.

Endnu en forskel findes i det faktum, at den kriminelle lavalder er lovbestemt, hvorimod den erstatningsretlige lavalder er fastsat gennem retspraksis. Som konstateret i analysen, er den strafferetlige lavalder i høj grad baseret på *politiske overvejelser* og dette må således også betragtes som en forskel, idet dommerne jf. GRL § 64 ”i deres kald alene (skal) rette sig efter loven” og altså ikke må inddrage politiske faktorer i deres afvejning. Ifølge Jerome Frank påvirkes dommerne dog ubevidst af lang række stimuli, og ifølge denne teori kan det således ikke udelukkes, at dommerne også (ubevidst) påvirkes politisk i deres afgørelser.

¹⁴² Andersen 2006, s. 140ff.

11. KONKLUSION

Denne afhandling havde som formål at undersøge, hvilke lovgivningsaktører der dominerede L164 og hvilke argumenter, der lå bag beslutningen. Dette er tidligere blevet beskrevet som lovforslagets *formelle* og *materielle* side.

Dalberg-Larsens teori om de forskellige lovgivningsprocesser og teorien om ”Magtens 3 ansigter”, blev anvendt i analysen af lovens *formelle* side. Her kunne det konkluderes, at L164 havde lighedspunkter med Dalberg-Larsens 7. og navnlig 5. lovgivningsproces. Analysen viste endvidere, at regeringen og Dansk Folkeparti var de mest magtfulde aktører, i det *synlige* magtforhold. I det skjulte magtforhold, var det derimod Dansk Folkeparti, der var mest magtfuld. Overordnet set, var det således politikerne, der var den dominerende lovgivningsaktør i forbindelse med vedtagelsen af L164. I analysen af lovens *materielle* side, blev Dalberg-Larsen og Vagn Greves teorier om kriminalpolitik anvendt. Herudfra blev det konkluderet, at loven hovedsageligt er præget af de relative, kriminologiske teorier med det præventive aspekt som straffens hovedformål. Samtidig blev det konkluderet, at de politiske elementer dog var udslagsgivende og at dette samtidig frarøv eksperterne deres sædvanlige kompetence.

Afhandlingen havde desuden til formål at undersøge, hvad den erstatningsretlige lavalder er og hvorfor den er forskellig fra den kriminelle lavalder. Efter en analyse af retspraksis kunne det konstateres, at børn helt ned til 4 år er blevet pålagt et erstatningsansvar. Det blev dog også konkluderet, at den erstatningsretlige lavalder ikke udgør en fast grænse, men afhænger af en konkret vurdering i hver enkelt tilfælde. Det blev desuden konkluderet, at hovedformålet bag erstatningsretten er hensynet til skadelidte og dennes genoprettelse. Derved tydeliggøres forskellen til den kriminelle lavalder, der hovedsageligt bygger på et generel- og individualpræventivt formål.

I specialets indledning blev der stillet spørgsmålstegn ved, hvorfor en 13årig dreng, der forsætligt begår hærværk, kan stilles erstatningsretligt til ansvar for denne handling, men ikke samtidig kan idømmes et strafferetligt ansvar. På baggrund af ovenstående kan dette nu besvares.

Drengen idømmes et erstatningsansvar, da man i denne henseende har vægtet hensynet til skadelidte og dennes tab højest. Erstatningskravets hovedformål er således ikke at give drengen en lærestreg, så han ikke gør det igen. Til trods for, at drengen udøvede hærværket forsætligt, mener man ikke, at han skal pålægges et strafferetligt ansvar. Drengen er endnu ikke moden nok, til at forstå konsekvenserne af sine egne handlinger og det vil derfor være uetisk at straffe ham. Med straffen er der også stor risiko for stigmatisering og prisionering. Drengen skal i stedet undergives sociale foranstaltninger, så han vha. socialpædagogisk støtte ikke ender i en kriminel løbebane. Strafferetten og erstatningsretten bygger således på nogle forskellige hensyn og dette lader sig bl.a. illustrere i de forskellige lavaldre.

12. LITTERATURLISTE

Litteratur:

Andenæs, Johs. ”Almindelig strafferett”, Universitetsforlaget, 5. udgave, 2004 (Andenæs 2004)

Andersen, Lennart Lyng m.fl.: ”Aftaler og mellemmand”, Forlaget Thomsen, 5. udgave, 2006 (Andersen 2006)

- Balvig, Flemming m.fl.: "Kriminalitet og straf i tal og tekst", Borgen, 1. udgave, 1988 (Balvig 1988)
- Christiansen, Peter Munk og Togeby, Lis: "På sporet af magten", Aarhus Universitetsforlag, 1. udgave, 2003 (Christiansen 2003)
- Dahl, Robert A. "The Concept of Power", Behavioral Science, vol. 2., 1957 (Dahl 1957)
- Dalberg-Larsen, Jørgen, "Lovene og livet – en retssociologisk grundbog", Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 5. udgave, 2005 (Dalberg-Larsen 2005)
- Evald, Jens "At tænke juridisk", Nyt juridisk forlag, 3. udgave, 2007 (Evald 2007)
- Evald, Jens m.fl.: "Retsfilosofi, retsvidenskab og retskildelære", Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1. udgave, 2004 (Evald 2004)
- Gomard, Bernhard: "Børns erstatningsansvar", Munksgaard, 2. udgave, 1980 (Gomard 1980)
- Greve, Vagn: "Straffene", Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2. udgave, 2002 (Greve 2002)
- Hauge, Ragner: "Straffens begrundelser", Universitetsforlaget, 1. udgave, 1996 (Hauge 1996)
- Kjærgaard, Lisbeth: "Privatansvarsforsikring i et erstatningsretligt perspektiv", Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1. udgave 1999 (Kjærgaard 1999)
- Kjærsgaard, Hans Chr.: "Forbrydelsens Aarsager", H. Hirschsprungs Forlag, 1. udgave, 1940 (Kjærsgaard 1940)
- Kyvsgaard, Britta: "Hvad virker – hvad virker ikke?", Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1. udgave, 2006 (Kyvsgaard 2006)
- Kyvsgaard, Britta: "Den kriminelle karriere", Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1. udgave, 1998 (Kyvsgaard 1998).
- Mathiesen, Thomas: "Kan fængsel forsvares?", Pax Forlag, 1. udgave, 1988 (Mathiesen 1988)
- Thomsen, Jens Peter Frølund, "Politologi", Hans Reitzels Forlag, 1. udgave, 2010 (Thomsen 2010)
- von Eyben, Bo m.fl.: "Lærebog i erstatningsret", Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 7. udgave, 2011 (von Eyben 2011)
- Waaben, Knud: "Strafferettens almindelige del – I. Ansvarslæren", Forlaget Thomson, 5. reviderede udgave, 2011 (Waaben 2011).

Artikler:

Balvig, Flemming: ”Kriminalpolitik. Et krydsfelt mellem moralsk fornuft og moralsk panik”, trykt i tidsskriftet ”Social Kritik”, 1998, årg. 10, nr. 54 (Balvig 1998)

Nielsen, Beth Grothe: ”Historien om den kriminelle lavalder”, trykt i tidsskriftet Social kritik 62/99 (Nielsen 1999)

Betænkninger:

Kommissionen vedrørende ungdomskriminalitet: ”*Betænkning om indsatsen mod ungdomskriminalitet*”, betænkning nr. 1508/2009 (Betænkning 1508)

Retskilder:

Lov L164:

”*Forslag til lov om ændring af straffeloven, retsplejeloven og lov om erstatning fra staten til ofre for forbrydelser*” og dens forarbejder

- Skriftlig fremsættelse af justitsministeren, Folketingstidende A (Fremsættelse L164)
- Lovforslag inkl. bemærkninger til lovforslaget, Folketingstidende A (Lovforslag L164)
- 1. behandling, 75. møde, d. 15.april 2010 kl. 10.00, Folketingstidende F (1. behandling L164)
- Foreningen af Fængselsinspektører m.v.: Høringssvar, dateret d. 1. februar 2010 (Foreningen af Fængselsinspektører m.v. L164)
- Landsforeningen af Forsvarsadvokater: Høringssvar, dateret d. 5. februar 2010 (Landsforeningen af Forsvarsadvokater L164)
- Fængselsforbundet: Høringssvar, dateret d. 8. februar 2010 (Fængselsforbundet L164)
- Vestre Landsret: Høringssvar, dateret d. 9. februar 2010 (Vestre Landsret L164)
- Institut for Menneskerettigheder: Høringssvar, dateret d. 19. februar 2010 (Institut for Menneskerettigheder L164)
- Spørgsmål nr. 2 fra Retsudvalget inkl. svar fra justitsministeren, dateret d. 4. maj 2010 (Spg. 2, L164)
- Spørgsmål nr. 38 fra Retsudvalget inkl. svar fra justitsministeren, dateret d. 4. maj 2010 (Spg. 38, L164)
- Betænkning over lovforslaget, afgivet af Retsudvalget d. 20. Maj 2010, Folketingstidende B (Retsudvalgets betænkning L164)

- 2. behandling, 98. møde, d. 27. maj 2010 kl. 10.00, Folketingstidende F (2. behandling L164)
- 3. behandling, 101. møde, d. 1. juni 2010 kl. 09.00, Folketingstidende F (3. behandling L164)
- Vedtagne lovforslag (Lov L164)

Loven og dens forarbejder kan findes på:

<http://www.folketingstidende.dk/samling/20091/lovforslag/L164/index.aspx> og

<http://www.ft.dk/samling/20091/lovforslag/L164/index.htm#dok>

Lov L55:

"Forslag til lov om ændring af straffeloven, retsplejeloven, lov om erstatning fra staten til ofre for forbrydelser og færdselsloven" og dens forarbejder

- 1. behandling, 30. møde, d. 20. december 2011 kl. 10.00, Folketingstidende F (1. behandling L55)
- Danske Regioner: Tilføjelse til Danske Regioners høringssvar, dateret d. 5. januar 2012 (Danske Regioner L55)
- Spørgsmål nr. 7 fra Retsudvalget inkl. svar fra justitsministeren, dateret d. 24. januar 2012 (Spg. 7, L55)
- 3. behandling, 50. møde, d. 23. februar 2012 kl. 10.00, Folketingstidende F (3. behandling L55)

Loven og dens forarbejder kan findes på:

<http://www.folketingstidende.dk/samling/20111/lovforslag/L55/index.aspx>

<http://www.ft.dk/samling/20111/lovforslag/L55/index.htm#dok>

Hjemmesider:

http://www.ft.dk/Demokrati/Folketinget/Fra_ide_til_lov.aspx

http://www.ft.dk/Folketinget/Arbejde_og_opgaver/Lovgivning.aspx

http://www.ft.dk/Folketinget/udvalg_delegationer_kommissioner/Kontakter.aspx

<http://www.ft.dk/samling/20091/lovforslag/1164/101/403/afstemning.htm#dok>

<http://www.ft.dk/samling/20111/lovforslag/155/50/152/afstemning.htm#dok>

